

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ ผู้คน พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลง

ประวัติศาสตร์ของผู้คนในพื้นที่ชายแดนมาเสนอในบทนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาทางชาติพันธุ์เขมร รวมถึงการก่อเกิด การดำรงอยู่ และวิวัฒนาการต่าง ๆ ทั้งก่อนและหลังที่ถูกผนวกให้เป็นเชื้อชาติไทยและกัมพูชา ทั้งที่เป็นข้อมูลหตุยภูมิและความทรงจำจากผู้คนในพื้นที่ แบ่งเป็นประเด็นดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรและความสัมพันธ์กับรัฐไทย
2. คมเอร์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร”
3. จากเขมรป่าดงสู่ความเป็นคนอีสานใต้
4. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ
5. พัฒนาการช่องจอม บริบทพื้นที่ และผู้คนชายในชายแดน
6. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของผู้คนในชายแดน

1. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรและความสัมพันธ์กับรัฐไทย

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมร ส่วนใหญ่เน้นศึกษาในกรอบประวัติศาสตร์กัมพูชา ซึ่งเป็นงานที่เน้นศึกษาพื้นที่และความเป็นรัฐกัมพูชา แต่ก็ม้งานบางชิ้นที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านตำนานโดยเฉพาะตำนานพุทธทำนายถึงความตอนหนึ่งในหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ว่า

“...ดูกรอานนท์เอ๋ย จำเดิมตั้งแต่นี้ต่อไปภายหน้า เกาะโคกหมันนี้ แผ่นดินจะออกขึ้นใหญ่กว้าง และจะเกิดเป็นนครหนึ่ง...แล้วขนานนามพระนครว่า กรุงกัมพูชาธิบดี ส่วนนานาประเทศจะเรียกว่า เขมระภาษา...”

(พันตรีหลงเรื่องเดชอนันต์(ทองดี ธนรัชต์), 2552 : 7-8)

การย้อนศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรนอกจากอาศัยพงศาวดารแล้วยังอาศัยเอกสารจดหมายเหตุจีน เอกสารโบราณ และจารึก ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานชีวิตคนเขมรในอดีต การรวมตัวกันเป็นรัฐในอดีตมีปรากฏชื่อ 3 แห่งคือ ฟูนัน เจนละ และเมืองพระนคร ยุคสมัยที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดก็คือสมัยเมืองเมืองพระนคร⁵ วิถีชีวิตคนเขมรในอดีตปรากฏชัดในจดหมายเหตุจีนเรื่องอาณาจักร

⁵ รายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือ ประวัติเมืองพระนครของขอม โดย ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลจากบทความของศาสตราจารย์มาดแลน จิโต(กรุงเทพฯ : มติชน, 2543)

เจนละ บันทีกโดยสมณทูตจีนชื่อ จิว ตัก ก่วง⁶ การศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่ได้ข้อมูลและหลักฐานจากศิลาจารึกและเอกสารโบราณ ในปลายยุคสมัยเมืองพระนคร ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่อยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน ได้แก่ สมัยพระบาทชัยวรมันที่ 7 ในจารึกปราสาทพระขรรค์สรุปความได้ว่า “พระเจ้าชัยวรมันได้พระราชทานพระพุทธชนมหาราชาให้เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายในพระราชอาณาจักร เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวน่าจะเป็นเมือง โฉวทยปุระ (ลพบุรี) สวรรณปุระ (สุพรรณบุรี) ชยราชบุรี (ราชบุรี) ศรีชัยสิงห์บุรี (เมืองในจังหวัดกาญจนบุรี) ศรีชัยวัชรบุรี (เพชรบุรี) ชื่อเมืองสันนิษฐานจากคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (2513 : 209) ในจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวถึงกษัตริย์เมืองพระนครว่า “...มีฟ้าเจ้าเมืองศรีโศธรปุระ ยกพระราชธิดาชื่อสุชมหาเทวีให้เป็นมเหสีของพ่อขุนผาเมือง...” (กรมศิลปากร, 2527 : 14) ในสมัยอยุธยาปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์ว่า “...ปี พ.ศ. 1893 พระเจ้ารามธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นและโปรดฯ ให้พระราเมศวรและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ไปตีกรุงกัมพูชา (กรมศิลปากร, 2535 : 1)

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ยกมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยและกัมพูชา ซึ่งน่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและเขมรด้วย ส่วนใหญ่ข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดารกล่าวถึงการสู้รบกันและเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านราชวงศ์ กษัตริย์ผู้ปกครองเมือง ดังในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ในตอนหนึ่งกล่าวถึงในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในปี พ.ศ. 2325 ขุนนางกัมพูชาได้เขียนใบบอกเข้ามาขออ่อนน้อมและขอพระยายมราช (แบน) ออกไปช่วยราชการกรุงกัมพูชา และในปี 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภิเชกให้พระองค์เอง⁷ เป็น สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรา มหาราจักรพรรดิราชา บรมนารถบพิตร เจ้ากรุงกัมพูชา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2526 : 143-144) นับตั้งแต่อาณาจักรอยุธยาได้โจมตีอาณาจักรเขมร และได้เผาพระนครราบเป็นหน้ากลอง ทำให้อาณาจักรเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในฐานะดินแดนประเทศราชเป็นเวลาเกือบ 400 ปี

⁶ รายละเอียดในหนังสือ จดหมายเหตุเรื่องชาวเมืองเจนละ. แปลและเรียบเรียงโดย บุญเรือง คัชมาย์ (สุรินทร์ : อาศรมภูมิปัญญา สถาบันราชภัฏสุรินทร์, 2543)

⁷ ตามเอกสารไทยเรียกว่า นักองค์เอง แต่ในเอกสารเขมรเรียกว่า พระองค์เอง ดูเพิ่มเติม พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 159-164)

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เขมรถูกอยู่ภายใต้การควบคุมของจักรวรรดิสยามอย่างเข้มงวด ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิด สงครามอานามสยามยุทธทำให้กัมพูชาเป็นรัฐอารักขาระหว่างสยามกับญวน ก่อนที่จะตกเป็นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

ในยุคสมัยที่เกิดการแบ่งดินแดนและรัฐทั้งไทยและกัมพูชาถูกแบ่งเขตแดนชัดเจนมากที่สุดก็คือ สมัยกัมพูชาตกอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2406 การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฝ่ายก็เป็นได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ ชาติพันธุ์ของทั้ง 2 ฝ่ายก็พยายามสร้างความ เป็นชนชาติของรัฐและสร้างความสำนึกชาติพันธุ์ใหม่ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดน มากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยังคงมีความสำนึกทางชาติพันธุ์ ถึงแม้จะถูกแบ่งแยกเขตการ ปกครองผ่านยุคสมัยต่าง ๆ ก็ตาม สิ่งที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์นี้ก็คือ ภาษาและ วัฒนธรรมเขมร นอกจากนี้ยังทิ้งร่องรอยแห่งอารยธรรมที่เป็นผลงานของบรรพบุรุษคือ ปราสาท ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวรำงไว้ซึ่งความสำนึกทางชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการสร้างความสำนึกใหม่น่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2442 เมื่อครั้งมีการปฏิรูป การปกครองในมณฑลลาวกาว มีบันทึกไว้ตอนหนึ่งที่กล่าวถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรพล สิทธิประสงค์ ได้รับสั่งเจ้าหน้าที่ในมณฑลว่า

“แต่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกทุกหัวเมืองใหญ่่น้อยในมณฑล ตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัวหรือหากมีราษฎรมาติดต่อที่ จะใช้แบบพิมพ์ทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาติว่า “ชาติไทยใน บังคับสยาม” ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาตีสลาว ชาติเขมร ส่วย ผู้ไท ฯลฯ ดังที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด...” (เติม สิงหะฐิต มปป. : 120 อ้างใน สมคิด 2551)

การที่มีรับสั่งดังนี้ก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสำนึกใหม่ในความเป็นไทยกับกลุ่มชาติ พันธุ์ต่าง ๆ ในมณฑลลาวกาวซึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน)ทำให้กลุ่ม ชาติพันธุ์เขมรบางส่วนในพื้นที่อีสานตอนใต้เกิดความสำนึกตามไปด้วย

2. คแมร์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร”

“เยิงเกิดเจียมนุญ์คแมร์ แมจกึเฮาทา ขอม นึง เขมร”

คำกล่าวสงสัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร แต่เมื่อทบทวนการเรียกชื่อคนต่างชาติพันธุ์ของคนไทยอย่างผิวเผินก็เข้าใจได้ด้วยวิธีการใช้ภาษาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ในคำเรียกขอมมีการแฝงไว้ซึ่งนัยที่ต้องการให้ผู้อื่นอยู่ในฐานะต่ำกว่าตน และเมื่อเอ่ยถึงคำว่า “ขอม” และ “เขมร” แล้ว หลายคนคิดว่าตนเป็นคนไทยก็ต้องกล่าวในใจว่า คนละพวกกัน ดังความคิดเห็นจากนักวิชาการหลาย ๆ คนต่างพยายามหาความหมายของคำว่า ขอม และเขมร และอธิบายให้แตกต่างกัน จนกลายเป็นคนละพวกกัน แต่เมื่อสอบถามคนเขมรกลับไม่เคยรู้จักว่าใครคือขอม รู้จักแต่คำว่า “เขมร” แต่ในเอกสารไทยได้เขียนไว้แม้ในศิลาจารึกวัดศรีชุม ในสมัยสุโขทัยหลักที่ 2 ก็ยังปรากฏว่า “ขอมสบาดโขลญล้าพง” และจิตร ภูมิศักดิ์ ได้ศึกษาค้นคว้าและอธิบายความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม โดยนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ กล่าวโดยรวมก็คือ คำว่า “ขอม” ถูกใช้เรียกคนหลายกลุ่มที่ไม่ได้เจาะจงลงไปว่าเป็นใครที่ไหน และได้คัดค้านแนวคิดของเซเดส์ ซึ่งท่านได้ตีความคำว่า “กัมโพชราช” ในตำนาน จามเทวีวงศ์ และจิตร ได้กล่าวทิ้งท้ายว่า “เราต้องอ่านและตีความศัพท์ของตำนานด้วยความหมายอย่างไทยล้านนายุคโบราณ” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544 : 503)

จะเห็นได้ว่า คำทั้ง 2 คำนี้เป็นคำที่นักวิชาการทั้งหลายได้พยายามตีความกันในแง่มุมหลากหลาย มีทั้งที่เห็นด้วยและคัดค้านความคิดเห็นที่ทั้งจิตร ภูมิศักดิ์ และเซเดส์ได้นำเสนอ อย่างไรก็ตาม เมื่อเอาความคิดเห็นของคนในสมัยปัจจุบันเข้าไปช่วยนิยามคำศัพท์ทางด้านความเชื่อแล้ว โดยเฉพาะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า ขอมไว้ว่า “เขมรโบราณ”

แสดงให้เห็นถึงการยอมรับบางส่วนว่า ขอมคือคนเขมร แต่เป็นคนเขมรในยุคโบราณ และความเชื่อของคนไทยโดยเฉพาะในนามของประเทศไทย จะเรียกปราสาทต่าง ๆ ที่อยู่ในไทยและกัมพูชาว่า ปราสาทขอม อักษรที่ไทยเคยใช้ในอดีตว่า อักษรขอม แม้จะมีรูปเขียนเหมือนอักษรเขมรปัจจุบันก็ตาม ไทยก็เรียกว่า อักษรขอมหวัด

ในมติชนสุดสัปดาห์ 21 กุมภาพันธ์ 2546 โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เขียนในคอลัมน์อ่านแผ่นดินเกี่ยวกับขอมไว้ว่า

"ขอม" กับ "เขมร" ถึงพระยาละแวก และตะกวด ขอม กับ เขมร เป็นคนพวกเดียวกันหรือเป็นคนละพวก ? ปัญหานี้มีนักปราชญ์ทั้งไทยและเทศ ยกมาถกกันนานแล้ว จนถึงทุกวันนี้ก็ยังไม่หยุด พวกตามกัน ประวัติศาสตร์แบบอาณานิคมบอกว่า ขอมกับเขมรเป็นคนพวกเดียวกัน แต่เรื่องนี้มีนัยแฝงเส้นทางทางการเมืองของเจ้าอาณานิคม คือเมื่อยึดครองเขมรได้แล้วต้องการอ้างสิทธิเข้าครองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือประเทศไทยด้วย เพราะถือเป็นดินแดนของขอมมาก่อน อีกพวกหนึ่ง คลังประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม คำนวณว่า ขอมกับเขมรเป็นคนละพวกกัน ขอมเป็นพวกสร้างปราสาทหิน แต่เขมรไม่ใช่ผู้สร้างปราสาทหิน ขอมเป็นพวกผู้รู้ ครอบครองวิชาใหญ่ แต่เขมรเป็นพวกปาดงพงไพร..."

จากบทความนี้แสดงให้เห็นว่า ผลงานในอดีตแม้เขมรจะยอมรับว่าเป็นของบรรพบุรุษได้สร้างไว้ แต่คนไทยบางกลุ่มก็ยังมีความคิดเห็นว่า ไม่ใช่พวกเดียวกัน ที่เห็นอย่างนี้เพราะความเป็นชาตินิยมที่รัฐชาติได้กำหนดเพื่อแยกกลุ่มคนที่อยู่นอกรัฐว่าเป็นคนละพวก มุมมองแตกต่างกันในเรื่องการใช้คำเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการสร้างความสำนึกในรัฐชาติ

ความสับสนในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ซับซ้อนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาก็เกิดขึ้น เมื่อมีการแบ่งผลงานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นอีกพวกหนึ่ง ผู้วิจัยพยายามถามว่า "มีคนเขมรกี่คน" คนเขมรในบ้านด่านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไทยก็ลังเลที่จะตอบว่ามีหรือไม่มี เพราะความสับสนใจอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ตนเอง ต้องถามใหม่ว่า "คนที่พูดภาษาเขมรมีเยอะหรือเปล่า" จึงได้คำตอบ

การสร้างความสับสนโดยนักวิชาการที่สังกัดรัฐชาติไทยยังมีเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ จากคำว่า ขอมไม่ใช่คนเขมร ก็เกิดคำใหม่ที่ว่า "เขมรถิ่นไทย" "ไทยเขมร" ความไม่ยอมรับว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเดียวกันกับผู้คนในกัมพูชาก็ยิ่งทวีมากขึ้น คำเรียกของคนเขมรที่บ้านด่านเรียกคนเขมร กัมพูชาว่า "พวกเขา" แต่คนเขมรในบ้านด่านเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกวยถึงแม้จะเป็นคนละกลุ่มชาติพันธุ์แต่ในบ้านด่านว่า "พวกเรา" การสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาหรือผู้ที่อพยพมาข้ามแดนมาเพื่อค้าขายและตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านโอรส์เสม็ด กัมพูชาเป็นการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเชิงลบ ในขณะเดียวกัน เมื่อต้องการผลประโยชน์ในด้านการค้า และการติดต่อประสานงานในพื้นที่ที่บอกกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาว่า "ตนเองเป็นคนเขมร" ซึ่งสร้างความยอมรับเป็นญาติสนิท

การนิยามคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรให้แตกต่างจากคำว่า ขอม และคนเขมรนิยามตนเองว่า คนไทย ก็เพื่อเหตุผลในการสร้างคุณค่าบางอย่าง และให้ความหมายในทางลบกับอีกบางสิ่ง ธงชัย วินิจกุล ได้เรียกว่า “การนิยามอัตลักษณ์ในเชิงลบ” (negative identification) (Thongchai, 2001 : 5)

3. จากเขมรป่าดงสู่ความเป็นคนอีสานใต้

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร เมื่อกาลเวลาผ่านพ้นความเจริญรุ่งเรืองของเมืองพระนคร กรุงสุโขทัยและอยุธยาตียึดครองและทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเมืองพระนครบางส่วนต้องย้ายเมืองหลวงไปตามลำดับดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในปี พ.ศ.2257 กลุ่มชาวกูยได้อพยพจากอัตปือแสนแป มาอาศัยอยู่รวมในพื้นที่ด้านเหนือเขาพนมดงรัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2260 ก็มีการตั้ง “เขมรป่าดง” ปรากฏในเอกสารพงศาวดารมณฑลอีสาน เรียบเรียงโดยหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (อ้างใน อัมภางค์ สมิตี, 2551 : 55-64) สรุปความว่า

“พระเจ้าเอกทัศนโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางสองคน (ผู้จัดพงศาวดารสันนิษฐานว่าคือ พระยามหากษัตริย์ศึกและกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท เป็นหัวหน้าคุมไพร่พลและกรมช่างราว 30 คน ออกติดตามพระยาช้างเผือกทางแขวงเมืองพิมาย แล้วเลยไปจนถึงดงพากน้ำมูลแถบบ้านกุดหวาย และได้พบกับเชียงสีที่บ้านกุดหวาย เชียงสีได้พาขุนนางทั้งสองคนและไพร่พลไปสอบถามข่าวคราวพระยาช้างเผือกจาก เชียงสง บ้านเมืองลิง เชียงปุม บ้านเมืองที่ เชียงไชย บ้านกุดปะไท ตากะจะ เชียงขัน บ้านโคกลำดวน และเชียงชะ บ้านอัจจะปะนึ่ง ...ในสมัยปี พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ เป็นแม่ทัพกองทัพไปทางเมืองพิมาย ให้เจ้าเมืองพิมายแต่งข้าหลวงออกไปเกณฑ์ไพร่พลเมืองปะทายสมันต์ เมืองสังฆะ เมืองชูนันท์ และเมืองรัตนบุรี สมทบกับทัพหลวงไปตีเมืองเวียงจันทร์และจำปาศักดิ์...ในปี 2324 เมืองเขมรเกิดจลาจล สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นแม่ทัพยกกองทัพไปปราบปรามจลาจล และได้เกณฑ์กำลังพรบ้านพลเมืองเมืองปะทายสมันต์ เมืองสังฆะ และเมืองชูนันท์ สมทบกับกองทัพหลวงไปตีเมืองเสียมราฐ กำแพงสวาย บรรทายเพชร บรรทายมาศ และรุงดำแรย..ในปี พ.ศ. 2329 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เปลี่ยนเมืองปะทายสมันต์เป็น เมืองสุรินทร์...”

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่กับความเป็นรัฐสยามในอดีต อันจะโยงถึงผู้คนในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาว่า กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เป็นกลุ่มเดียวกัน ไม่ได้แยกกันเหมือนในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยที่มีการไปตีเมืองเสียมราฐ⁸ ได้กวาดต้อนมา หนึ่งในจำนวนนั้นเป็นบุตรของเจ้าเมืองเสียมราฐด้วย ชื่อว่า นางตาม มาตไว ต่อมาได้แต่งงานกับนายสุน หลานพระยาสุรินทรภักดี ชาวเขมรทราบว่ นางตาม มาตไว เป็นหลานสะใภ้ของเจ้าเมือง ก็เลยพากันอพยพมาอยู่เพิ่มมากขึ้น (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร อ่างใน อักษราง ขมดี, 2551 : 63)

“เขมรป่าดง” จึงเป็นชื่อเรียกผู้คนที่อยู่ในพื้นที่แถบเทือกเขาพนมดงรักตอนเหนือ โดยกลุ่มผู้เดินทางและฝ่ายปกครองจากเมืองอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในหนังสือนิทานโบราณคดี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ นิทานที่ 17 เรื่อง แม่น้ำโขง,) ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อฉันไปมณฑลอีสานครั้งหลัง ไปพบ “เขมรป่าดง” อีกจำพวกหนึ่ง สอบสวนได้ความว่า เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์ เมืองศรีสะเกษ และอำเภอประโคนชัย (เดิมชื่อว่าเมืองตะลุง) ในจังหวัดนครราชสีมา บรรดาอยู่ทางฝ่ายใต้ต่อแดนกัมพูชา ชาวเมืองเป็นเขมรป่าดงทั้งนั้น พูดภาษาเขมรและมีการเล่นอย่างโบราณหลายอย่าง เช่นเอาใบไม้มาเป่าเป็นเพลงเข้ากับการขับร้อง ที่เรียกกันว่า “เขมรเป่าใบไม้” เป็นต้น ฉันเคยได้ยินแต่เรียกชื่อมาแต่ก่อน เพิ่งไปเห็นเล่นกันจริงครั้งนั้น...”

ความเป็นเขมรป่าดงในสายตาของฝ่ายปกครองและคนอื่นมาเรื่อย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2483-2484 พลตรีหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีต้องการเอาพื้นที่เมืองเสียมเรียบที่ฝรั่งเศสยึดเอาจากไทยเมื่อปี พ.ศ. 2410 ในขณะนั้นทางฝรั่งเศสมีความวิตกกังวลเกรงว่าไทยจะทำแก้มัดในขณะที่ยังตนเองถูกเยอรมันบุกอย่างหนักด้วย จึงพยายามติดต่อกับไทย ขอทำสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน เมื่อฝรั่งเศสทราบเข้ามาในทำนองนี้ไทยก็ตอบฝรั่งเศสว่ามีความยินดีทำสนธิสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน แต่ก่อนที่จะทำสนธิสัญญาควรมีการปรับปรุงเขตแดนตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศและหลักความยุติธรรมเสียใหม่ ไทยได้ส่งข้อตกลงไปยังฝรั่งเศสแล้ว ฝ่ายฝรั่งเศสก็ตอบรับว่าจะเจรจาด้วย จึงส่งเจ้าหน้าที่ชั้นเอกอัครราชทูตมากรุงเทพฯ ฝ่ายไทยได้จัดตั้งคณะผู้แทนขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยพลตรีหลวงพิบูลย์สงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ

⁸ เขมรเรียกเมืองเสียมเรียบ

ต่างประเทศ เป็นประธาน ในขณะที่ฝ่ายไทยได้ตั้งคณะกรรมการนั้น รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสกลับคำ มีหนังสือแจ้งไปหาเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสว่า “ขอให้ทิดกาสิญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศส มีผลใช้บังคับบัดนี้เป็นต้นไป โดยไม่ต้องมีการแลกเปลี่ยนสัตยาบรรณซึ่งกันและกัน” ไทยก็ตอบฝรั่งเศสไปด้วยท่าที่แข็งอ้อนว่า “ไทยยินดีตามที่ฝรั่งเศสได้แจ้งมา แต่ขอให้ฝรั่งเศสตกลงปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เสียก่อน กล่าวคือ 1. วางแนวเส้นเขตแดนตามลำแม่น้ำโขง ให้เป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ กล่าวคือ ถือเอาร่องน้ำลึกเป็นหลักเกณฑ์ 2. ปรับปรุงเขตแดนให้เป็นธรรมชาติ คือถือเอาแม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีน ตั้งแต่ทิศเหนือมาถึงทิศใต้ จนถึงเขตแดนประเทศกัมพูชา โดยให้ฝ่ายไทยรับดินแดนทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับหลวงพระบางและปากเซคืนมา 3. ขอให้ฝรั่งเศสรับรองว่าถ้าอินโดจีนจะต้องตกไปอยู่ใต้อิทธิปไตยของประเทศอื่นแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง หากฝรั่งเศสไม่สามารถจะปกครองอินโดจีนต่อไปได้แล้ว ก็ขอให้ฝรั่งเศสคืนประเทศเขมรและลาวให้แก่ไทยปกครองต่อไป” ไทยกับฝรั่งเศสได้ลงนามในสนธิสัญญาโตเกียวเมื่อ 9 พฤษภาคม 2484 โดยการสนับสนุนจากญี่ปุ่น ไทยได้สิ่งที่ต้องการทั้งหมด แต่ต่อมาสงครามสงบ ญี่ปุ่นแพ้สงคราม สหรัฐฯและอังกฤษประกาศรับรองให้ไทยอยู่ฝ่ายอักษะ แต่ฝรั่งเศสเริ่มอ้างสนธิสัญญาโตเกียว ไม่ยอมถ้าไทยไม่ยกเลิกสนธิสัญญานั้นเสีย ฝรั่งเศสก็จะยอมรับการประกาศสงคราม และไม่รับรู้เอกราชของไทย คัดค้านการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ไทยจึงยอมทุกอย่าง และต้องเสียดินแดนดั้งเดิม (เวียงจันทน์ ชนะพาล, 2552 : 53-61) ผลกระทบในด้านอาณานิคมฝรั่งเศสที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในด้านการโยกย้ายพลัดถิ่น ผลกระทบจากสงคราม และการดำรงชีพในพื้นที่ที่เกิดปัญหาพิพาท กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ถูกขีดเส้นเขตแดนชั้นกลางระหว่างพื้นที่ที่ติดกัน เคยไปมาหาสู่กัน และปฏิสัมพันธ์กันมาโดยตลอด วันดีคืนดีถูกขีดเส้นกันกลาง มีรั้วกัน ห้ามเข้าออกไปมาหาสู่กันโดยรัฐชาติทั้ง 2 ฝ่าย วิธีชีวิตจำต้องปรับเปลี่ยน ความคิดความรู้สึกก็เปลี่ยน นโยบายทั้ง 2 รัฐชาติถึงโถมลงบนชีวิตผู้คนชายแดน

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรภายใต้ชาตินิยม คำจากปากของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้ง 2 ฝ่าย ในขณะนั้น พูดกันคนละอย่าง ทั้ง ๆ ที่เคยกินข้าวร่วมหม้อกัน เขมรในรัฐชาติไทย บอกว่า “เขมรทาสฝรั่งเศส” แต่เขมรในกัมพูชาก็ว่า “เขมรทาสไทย” (สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2551. นายสปี ดิงาม) การปลุกฝังความเป็นรัฐชาติไทยจากคำว่า “ชาติไทยบังคับสยาม” ถูกบังคับให้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่อยู่ขอบขัณฑสีมารัฐชาติไทยกรอกลงในสัญชาติ บางครั้งเกิดการตอบโต้ก็มี เช่น เรื่อง กบฏผีบุญ หรือผีผู้มีบุญ เกิดขึ้นทั่วไปในอีสาน ที่เกิดในพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ กบฏกลุ่มบุญจัน ลูกเจ้าเมืองขุขันธ์ ดังความตอนหนึ่งว่า

“...กบฏกลุ่มบุญจันเมืองชุนันท์ กลุ่มนี้เป็นกบฏผู้มีบุญอีสานที่ใหญ่ที่สุด มีสมาชิกที่มาเข้าร่วมถึง 6,000 คน หัวหน้ากบฏชื่อบุญจัน เป็นบุตรเจ้าเมืองชุนันท์คนก่อนและเป็นน้องชายของผู้ว่าราชการเมืองชุนันท์ในขณะนั้น เขาไม่ถูกกับพี่ชายในเรื่องตำแหน่งเจ้าเมืองมากกว่าสาเหตุอื่น ได้ตั้งตัวเป็นผู้มีบุญของสมกำลังอยู่ที่ภูฝ้าย ตำบลพราน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน

การก่อตัวของกบฏกลุ่มนี้ทำให้กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสานทรงวิตกกังวลมาก เพราะข่าวการก่อตัวของกบฏผู้มีบุญที่รายงานเข้ามามีหลายที่ แต่กลุ่มนี้จะน่าเกรงขามกว่ากลุ่มอื่น เพราะมีกำลังมาก พระองค์ทรงรีบโทรเลขถวายรายงานให้รัชกาลที่ 5 ทรงทราบโดยในทางกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โทรเลขฉบับนั้นทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงเรียกประชุมเสนาบดีเป็นการด่วนและประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องกบฏผู้มีบุญอีสานถึง 2 วัน คือ ในวันที่ 27 และ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 (นับอย่างปัจจุบัน 2445) ที่ประชุมมีมติให้กรมยุทธนาธิการสังหารพร้อมอาวุธครบมือ 100 คนไปปราบกบฏผู้มีบุญเมืองชุนันท์ และให้ทหารโคราชอีก 200 คน เตรียมพร้อม

แต่ก่อนที่กองทหารจากโคราชจะไปถึง กองทหารลาดตระเวนส่วนหน้าที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทรงส่งไปสมทบกับกำลังจากเมืองชุนันท์รวมกันไม่เกิน 50 คน มีร้อยเอกสาย ธรรมานนท์ (ต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพลโท พระยาฤทธิเกรียงไกรหาญ) เป็นผู้บังคับบัญชา ได้เกิดปะทะกับกองระวางหน้าของฝ่ายกบฏในวันที่ 11 และ 13 มีนาคม พ.ศ. 2444 (2445) ผลการปะทะกัน บุญจันและลูกน้องถูกยิงตายประมาณ 10 คน ที่เหลือพากันแตกหนีไป บุญจันและลูกน้องถูกตัดศีรษะเอามาเสียบประจานที่เมืองชุนันท์ เพื่อให้คนทั้งหลายเห็นว่าบุญจันไม่ใช่ผู้วิเศษและเป็น การปรามมิให้ราษฎรก่อการกบฏขึ้นมาอีก...”

(คัดมาจาก <http://news.hunsa.com/detail.php?id=12729>)

การปรับเปลี่ยนชื่อเรียกกลุ่มคนเขมรเป็นคนไทยอีสานได้ทำให้กลายเป็นอื่นที่แตกต่างไปจากความเป็นเขมรตามชาติกำเนิด ก็เพื่อกลืนกลายชาติพันธุ์ ห้ามติดต่อกับคนเขมรอีกฟากหนึ่ง โดยให้มีเจ้าหน้าที่รัฐได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ เป็นผู้คอยสอดส่อง นางเยื่อ(นามสมมติ) (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552) ได้กล่าวว่า

“ตอนที่อายุวัยเด็ก สงสารพ่อมาก ต้องขายวัวเดือนละหลายตัวเพื่อเอาเงินให้ตำรวจ กำนันจะเป็นคนมาบอกทุกเดือนว่า ตำรวจเขารู้ว่า พ่อติดต่อกับฝ่ายกัมพูชา รักษาคนไข้ แบบผิดกฎหมาย ยาสมุนไพรรอไรนั่นมันผิดกฎหมาย รักษาไม่ได้ และรักษาคนเขมรกัมพูชาด้วยแล้วยิ่งผิดมาก ตำรวจจะมาจับแล้วนะ ผมมาเดือนก่อน.. พ่อก็เลยต้องจ่ายเงินให้เขา บางครั้งพ่อไม่มีเงิน ต้องหนีระหกระเหินไปอยู่กับคนเขมรที่เป็นญาติอยู่อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานีชัย อีกฟากโน้น หลายเดือนจนเรื่องเงียบ ก็กลับมา ฉันจำได้ตลอดกับคน ๆ นี้ ...”

บทบาทนโยบายชาตินิยมเข้ากลืนกลายความเป็นชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนเป็นไทยมาก จนกระทั่งคำว่า “คนอีสานใต้” ก็ถูกนำมาใช้กับคนเขมรในพื้นที่จังหวัดอีสานชายแดนติดประเทศกัมพูชา คำว่า “คนเขมร” คนในพื้นที่ไม่กล้าเอ่ยคำตอบคำถามว่า “เป็นใคร มาจากไหน” กลับตอบทดแทนด้วยคำว่า “ผมและฉันเป็นคนอีสานใต้”

4. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ

หลังจากหมดสิ้นสงครามอินโดจีนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดน คาดกันว่าจะอยู่ปกติสุข แต่ไม่เป็นเช่นนั้น เริ่มต้นในปี 2502 เจ้าบรมสิทธิ กษัตริย์แห่งกัมพูชาได้ยื่นฟ้องศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2502 ว่าประเทศไทยลบล้างอธิปไตยกัมพูชาและขอให้ศาลมีคำสั่ง

1. ราชอาณาจักรไทย มีพันธะที่จะต้องถอนหน่วยทหารที่ได้ส่งไปตั้งประจำ ณ บริเวณสิ่งหักพังของปราสาทเขาพระวิหาร ตั้งแต่ ค.ศ.1954

2. อำนาจอธิปไตยแห่งดินแดนเหนือปราสาทพระวิหารเป็นของราชอาณาจักรกัมพูชา

การไต่สวนพิจารณาคดีเป็นไปอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 3 ปี มีการนัดพิจารณาสืบพยานทั้งหมด 63 ครั้ง จนในที่สุด ศาลโลกก็ตัดสินให้กัมพูชาเป็นฝ่ายชนะคดีด้วยคะแนน 9 ต่อ 3 เสียง เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2505 ยังผลให้ประเทศไทยต้องยินยอมทำตามข้อเรียกร้องทั้ง 2 ข้อของกัมพูชา (<http://th.wikipedia.org/wiki>)

ในปีที่ตัดสินคดีเรื่องนี้ตรงกับปีที่ชุมชนบ้านด่าน และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ช่องจอมต้องถูกปลัดควี คนแก่ และผู้ใหญ่สปี ดิงาม เกณฑ์ให้ย้ายที่ตั้งหมู่บ้านจากเดิมเป็นชุมชนบ้านด่านในปัจจุบัน และเมื่อเสร็จสิ้นไทยก็ปิดพรมแดนโดยสิ้นเชิง ผู้คนก็ไม่สามารถเข้าออกประเทศแบบทางการได้

"วันเสียงปืนแตก" ตรงกับวันที่ 7 สิงหาคม 2508 ถือเป็นวันที่มีความสำคัญในฐานะวันที่เกิดการปะทะกันด้วยกำลังอาวุธระหว่างพลพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) กับเจ้าหน้าที่ตำรวจของรัฐเป็นครั้งแรกที่บ้านนาบัว ต.เรณู อ.นาแก จ.นครพนม ถึงแม้พื้นที่จะอยู่ไกลจากชายแดนไทย-กัมพูชา แต่ในกัมพูชาก็มีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2497 ขบวนการคอมมิวนิสต์ที่ยังอาศัยอยู่ในกัมพูชาได้จัดตั้งพรรคการเมือง ถูกกฎหมาย โดยใช้ชื่อพรรคว่า "กรมประชาชน" (Krom Pracheachon) หรือ "กลุ่มประชาชน" เพื่อลงเลือกตั้งสภาในปี พ.ศ. 2498 ซึ่งผลปรากฏว่า พรรคประชาชนได้รับคะแนนเสียงจากการเลือกตั้งครั้งนั้นเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะเข้าไปเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติได้ ส่วนพรรคที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดคือ พรรคสังคมนิยม (Sangkum Reastr Niyum) หรือ "กลุ่มสังคมนิยม" ของเจ้าสีหนุ

หลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง สมาชิกของพรรคประชาชนก็โดนกลุ่มของเจ้าสีหนุกดดัน และตามจับกุมจนต้องหลบหนีไปอยู่ใต้ดิน เช่นเดียวกับพรรคประชาธิปไตยที่โดนเจ้าสีหนุกดดัน จนต้องสลายตัวไปก่อนหน้านั้น เนื่องจากพระองค์กล่าวหาว่าพรรคเป็นอันตรายต่อนโยบายของพระองค์ การหลบหนีของพรรคประชาชนในครั้งนั้น ส่งผลให้พรรคไม่ได้ลงเลือกตั้งครั้งต่อมา ในปี พ.ศ. 2505 ในช่วงนี้เอง ที่เจ้าสีหนุเริ่มเรียกกลุ่มฝ่ายซ้ายที่แฝงอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยชื่อว่า "เขมรแดง" โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนไทยจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ ดังนั้นการแก้ไขและป้องกันการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในปีนั้นจึงเกิดขึ้น นอกจากนี้มีการย้ายรวมหมู่บ้านแล้ว ยังต้องหนีลูกปืนที่เกิดจากการปะทะระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายกัมพูชาและไทย เมื่อเหตุการณ์สงบในปี 2509 ก็กลับมาอยู่หมู่บ้านเหมือนเดิม

"กระบวนการคอมมิวนิสต์ยังไม่จบเพียงแค่นั้น ในราวปี พ.ศ. 2514-16 ก็ได้ข่าวเรื่องคอมมิวนิสต์อีกครั้ง ชาวบ้านก็พากันกลัว นอนไม่หลับ นอกจากนี้ยังมีการปล้นสดมภ์ทรัพย์สินและอาหารชาวบ้านอยู่เนือง ๆ แต่ชาวบ้านก็ต้องอยู่ไม่รู้อะไรไปไหน ก็ช่วยกันไป ถ้าเขามาปล้นก็ให้เขา ไม่ขัดขืน เพราะก่อนปล้นเขาจะส่งข่าวมาก่อนว่า อยากรู้อะไร เอาจำนวนเท่าไร พวกเราก็จะเตรียมไว้ให้เขา"

(สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2551. นายสปี ดิงาม)

ในราวปี 2521-2522 เกิดการต่อสู้อย่างหนักในประเทศกัมพูชาปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ การยิงปืนใหญ่เข้ามาตกในเขตไทยเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะในช่วงเย็น และมีลูกปืนใหญ่ตก

ในโรงเรียนบ้านด่านเป็นเหตุให้นักเรียนตาย 4 คน และชาวบ้านตาย 2 คน ทำให้นักเรียนไม่กล้าไปเรียนและครูไม่กล้ามาสอนเป็นเหตุให้ต้องย้ายโรงเรียนมาสร้างในปัจจุบัน การอพยพย้ายชุมชนให้อื่นและกลับไปบ้านเดิม ญาติ และคนรู้จักมักคุ้นกัน

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านด่าน ได้กล่าวว่า “ในช่วงนี้ผมก็ต้องเข้าไปเช่าบ้านอยู่ที่อำเภอปราสาท แล้วขับรถไป-กลับ ลูกและเมียก็พาไปอยู่ด้วย ไม่มีใครไปเรียนเลย แต่ผมก็ต้องมาทำงานและดูแลโรงเรียน ประมาณเกือบ 2 ปี เหตุการณ์จึงสงบ ชาวบ้านก็มาอยู่ในหมู่บ้านเป็นปกติ ไม่มีใครย้ายหนีออกไปเลย เพราะหลายคนก็รักที่นี่ โดยเฉพาะผมเป็นพ่อเป็นคนลาว อพยพมาอยู่นานแล้วตั้งแต่ราวปี 2504 ไน้แหละ จึงคิดว่า เหมือนเป็นบ้านเกิดของตนเอง” (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552)

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านด่านว่า ปัญหาความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ของประชาชนในบ้านด่านและหมู่บ้านในบริเวณแนวชายแดน เพราะกิตติศัพท์ที่ได้ยินกันมาว่า ถ้าพวกเขมรจับใครได้ก็จะจับตัดคอ และเมื่อเข้าถึงบ้านใดก็จะเผาบ้านเรือน วัด หรือโรงเรียน ก็จะเผาให้เกลี้ยง พวกคอมมิวนิสต์ไม่สามารถเห็นตัวได้ในตอนกลางวันแต่จะปรากฏตัวขึ้นในตอนกลางคืน แม้แต่ตำรวจตระเวนชายแดนก็ถูกบุกตีจนค่ายแตก ทำให้ประชาชนกลัวเพราะพวกคอมมิวนิสต์นั้นโหดมาก และไม่สามารถเห็นได้ในเวลากลางวันคอมมิวนิสต์จะปรากฏตัวในตอนกลางคืน

อำเภอกาบเชิงในขณะนั้นได้ถูกยกระดับจากตำบลเป็นกิ่งอำเภอ บ้านด่านในขณะนั้นได้จัดให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเอง (อพป) โดยการส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกอาวุธเพื่อให้ประชาชนทั้งหญิงและชายในชุมชนสามารถป้องกันตนเองได้และได้มีการแจกจ่ายอาวุธปืนให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น ปืนลูกซองยาว ปืน ปลย. 88 ปืนคาบิล เป็นต้น

จากคำว่า คอมมิวนิสต์ ถูกเรียกรวมกับคำว่า เขมรที่อยู่อีกฟากของเส้นพรมแดน ทำให้เขมรในชุมชนบ้านด่านคิดแบบเหมารวมว่า คนเขมรนั้นแหละคือคอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจในเรื่องคอมมิวนิสต์ว่าเป็นอย่างไร บางคนก็เล่าบอกว่า ผูกผ้าพันคอสีแดง บ้างก็ว่า ชอบใส่หมวกถือปืน บ้างก็ว่า ชอบเดินในเวลากลางคืน ทั้งหมดล้วนเป็นเสียงที่เกิดจากการจินตนาการของคำว่าคอมมิวนิสต์ การใช้วาทกรรมเรื่องคอมมิวนิสต์อันตรายในกระบวนการป้องกันของรัฐบาลผ่านเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ชาวบ้านสร้างภาพแทนความเป็นคอมมิวนิสต์และสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรด้วยกัน ถึงแม้จะมีแผ่นดินติดกัน แต่มีเส้นแบ่งแดนมากันเท่านั้นเอง

ผลจากสงครามกลางประเทศกัมพูชา กระบวนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยเขมรแดง และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทั้งในไทยและกัมพูชามีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกัมพูชาในปี พ.ศ. 2504 สมเด็จจันโรดม สีหนุ ได้ประกาศกลาง

ที่ประชุมสันนิบาตสมัชชาแห่งชาติ กรุงพนมเปญ (ประแดงมหาบุญเรื่อง คัมภายี, 2543 : 4) โดยเข้า
กับทุกประเทศทั้งที่เป็นคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย ในขณะที่ไทยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ทุก
รูปแบบ

การเมืองกัมพูชาในยุคต่าง ๆ ล้วนทำให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดน
โดยเฉพาะนโยบายการเมืองเรื่องการโยกย้ายเปลี่ยนถิ่นฐานผู้คนจากเมืองสู่ชนบท ชนบทสู่เมือง
ซึ่งเกิดขึ้นในเดือนเมษายน 2518 เพื่อให้ประกอบอาชีพตามที่ตนเองวาดหวังไว้ ได้แก่ ชุดสระ ขน
เดิน ทำถนน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตามอายุ เพศ และสถานภาพ แยกออกจากกัน หากหญิงใดมีลูก
อ่อนก็จะถูกแยกออกจากลูก หากเจ็บป่วยก็จะปล่อยให้ตาย หรือไม่ก็ฆ่าทิ้งเสีย (สัมภาษณ์ผู้ลี้ภัย
ในประเทศที่ 3 อ่างใน ประแดงมหาบุญเรื่อง คัมภายี, 2543 : 36)

“ไม่รู้คนที่อยู่ในหมู่บ้านเดิมหายไปไหนหมด สงสัยตายหมด หรือไม่ก็ย้ายไป
อยู่ที่อื่น เพราะว่า หลังจากกลับมาอยู่หมู่บ้านด้านหลังเหตุการณ์สงบแล้ว ก็ไม่ได้
เข้าไปเลย แม้จะมีโอกาสหาของป่าบ้าง ก็ไม่เห็นคนเลย จนกระทั่งเปิดพรมแดนใน
ราวปี 2526 จึงเห็นคนเขมรเข้ามาซื้อของในตลาดที่ด่าน แต่ก็ไม่ใช่คนกลุ่มเดิมแล้ว
ภาษาที่พูดแตกต่างจากเดิม ฟังแทบไม่ออก”

คำให้การของนางเฮง แสงเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์เหตุการณ์หลบหนีลูกกระเบิดสมัยเขมรแดง
และการขายของในตลาดมืดจุดผ่อนปรนที่มีได้เพราะการเปิดพรมแดนครั้งแรกในรอบสิบปี
(สัมภาษณ์. 5 ตุลาคม 2551)

5. พัฒนาการของจอม บริบทพื้นที่ และผู้คนชายในชายแดน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ขอแบ่งเป็นประเด็นศึกษา ดังนี้

1. พัฒนาการจุดผ่านแดนของจอม
2. บริบทชุมชนที่ศึกษา ได้แก่
  - 2.1 บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอทาบเซียง จังหวัดสุรินทร์
  - 2.2 บ้านโอรส์เสม็ด ตำบลโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ชัย
3. กลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดน

ข้อมูลที่น่าสนใจในบทนี้ ผู้วิจัยและคณะได้เดินทางสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และการ
สัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ ทั้งในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ส่วนข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีกลุ่ม
ย่อย เป็นข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอทาบเซียง จังหวัดสุรินทร์ แต่การเจาะลึกใน
บางเรื่อง เช่น ปัญหาการค้าชายแดน และการจัดการทุนในพื้นที่ เป็นต้น ชาวบ้านไม่สามารถให้

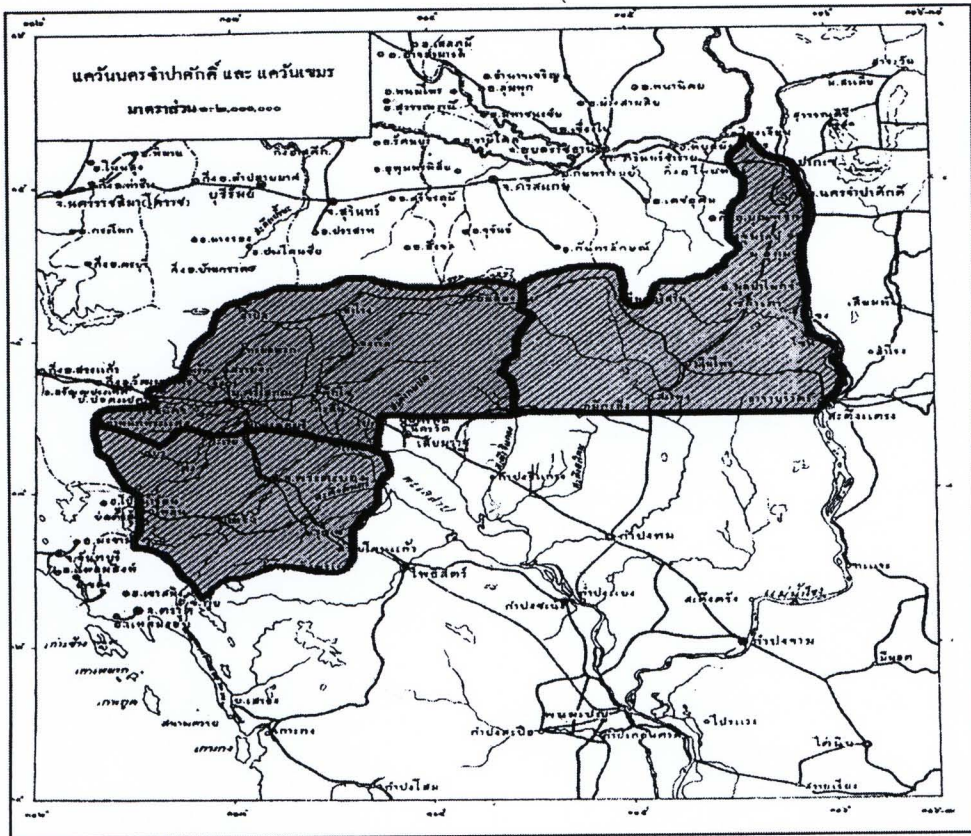
ข้อมูลเชิงลึกได้ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งอาจนำข้อมูลมานำเสนอได้เพียงบางส่วน จึงขอนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

5.1 พัฒนาการจุดผ่านแดนช่องจอม

จุดผ่านแดนช่องจอม เป็นจุดผ่านแดนจุดหนึ่งที่อยู่ติดระหว่างพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และจังหวัดอุดรธานี (อุดรเมียนจีย) ซึ่งจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดอุดรธานีมีชายแดนติดต่อกันประมาณ 90 กิโลเมตร โดยมีเขาพนมดงรักเป็นเขตกันพรมแดน ประกอบด้วยช่องผ่านขึ้นลงระหว่างไทยกับกัมพูชา จำนวน 36 ช่อง แต่จุดที่มีการติดต่อกันตั้งแต่อดีตและรัฐไทยและกัมพูชาร่วมมือกันยกระดับจุดผ่านแดนถาวรมีเพียงจุดเดียว คือ ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ประมาณ 69 กิโลเมตร

ช่องจอมแต่เดิมไม่ได้มีชื่อเรียกว่า “ช่องจอม” แต่ชาวบ้านแถบนั้นเรียกกันว่า “จรงอกจมือก” ภาษาไทยเรียกว่า ช่องจบก ห่างจากช่องจอมลงไปทางประเทศกัมพูชาประมาณ 1 กิโลเมตร มีหินและต้นไม้จบก และลำห้วยโอรจมือก หรือ โอรจบก ไหลผ่านบริเวณช่องจมือกนั้น ก่อนที่จะมีการปักหลักเขตแดนใหม่ สมัยที่จังหวัดเสียมเรียบ เป็นจังหวัดในเขตปกครองของประเทศไทย คือ จังหวัดพิบูลย์สงคราม จังหวัดอุดรธานี มีฐานะเป็นอำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต การข้ามพรมแดนจากหมู่บ้านด่านไปยังหมู่บ้านโอรจมือก และหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่นั้นจะต้องผ่านช่องจมือกนี้ไป ต่อมาเมื่อมีการปักหลักเขตแดนใหม่ และจังหวัดพิบูลย์สงคราม เป็นจังหวัดเสียมเรียบ อยู่ในเขตปกครองของประเทศไทยเดิม อำเภอเกรียงศักดิ์ ก็ถูกยกฐานะเป็นจังหวัดอุดรธานี หรือเขมรออกเสียงว่า อุดรเมียนจีย ช่องที่เคยใช้ผ่านก็ถูกขยับเข้าอยู่ในติดกับโอรเสม็ด และใช้สันปันน้ำเป็นตัวแบ่งเขตแดนตามสันธิสัญญา และเรียกชื่อว่า “ช่องจอม” ตามชื่อของหนองน้ำที่อยู่ติดกับหมู่บ้านด่านเก่า ซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติอยู่ที่ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน และชาวบ้านด่านและผู้สัญจรไปมาใช้น้ำนี้บริโภคอุปโภคเสมอมา (นายสปี ดิงาม 25 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์)

แผนที่ที่กรมแผนที่

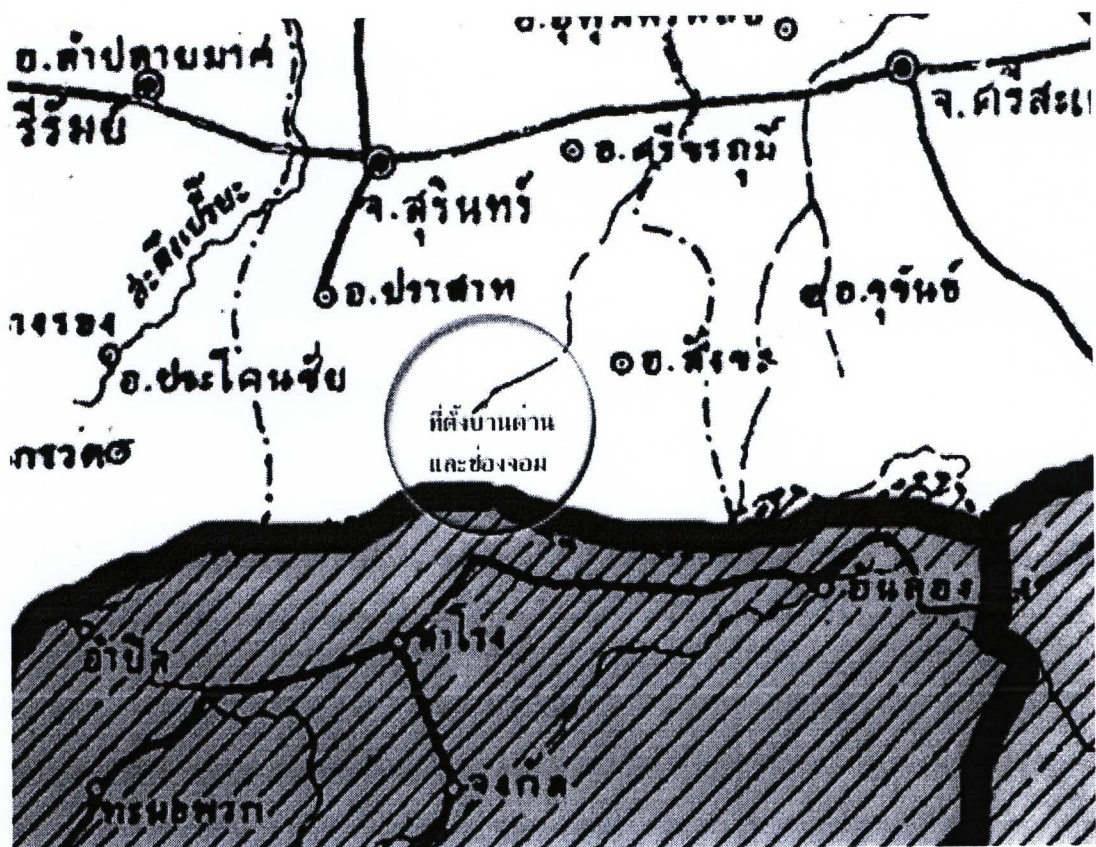
 เครื่องหมายอาณาเขตที่จะโอนมาเป็นของไทย ตามอนุสัญญาสันติภาพ
พื้นที่ประมาณ ๕๑,๓๒๖ ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 4 แผนที่ภาพรวมบริเวณพื้นที่ช่องจอม เมื่อ ปี พ.ศ. 2484

ที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki>

เมื่อแรกตั้งจังหวัดนั้น ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ ตามประกาศเรื่องตั้งอำเภอ
ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พุทธศักราช 2484 ดังนี้

- อำเภอไพรีระยอเดช (ตามเขตอำเภอบ้านพวกเดิม)
- อำเภอกันทรบุรี (ตามเขตอำเภอกันทรบุรีเดิม)
- อำเภอพรหมจันทร์ (ตามเขตอำเภอพรหมจันทร์เดิม)
- อำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต (ตามเขตอำเภอลำโรงเดิม)
- อำเภอวารีแสน (ตามเขตอำเภอวารีแสนเดิม)
- อำเภอจอมกระสานต์ (ตามเขตอำเภอจอมกระสานต์เดิม) (<http://th.wikipedia.org/wiki>)

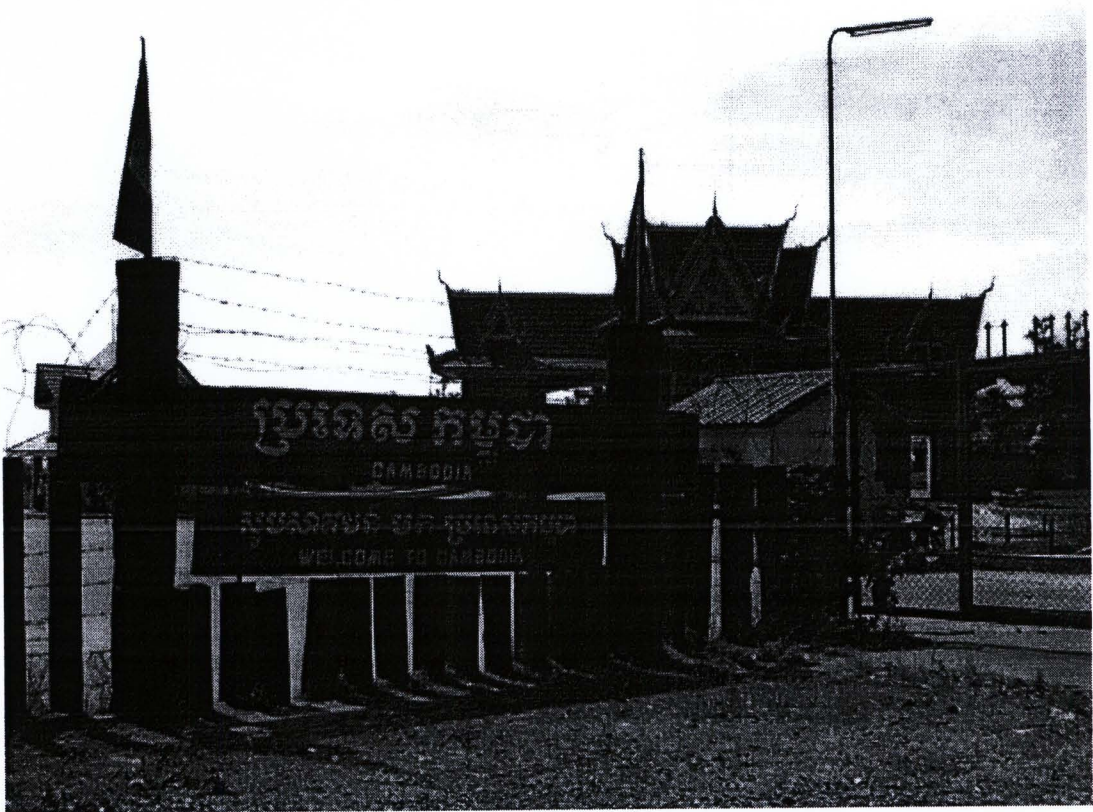
ภาพที่ 5 แสดงแผนที่บริเวณบ้านด่านและช่องจอมในปี พ.ศ. 2484

ที่มา : ดัดแปลงมาจากแผนที่ใน <http://th.wikipedia.org/wiki>

จากแผนที่จะสังเกตเห็นว่า ยังไม่มีอำเภอกาบเชิง ซึ่งบ้านด่าน และจุดผ่านแดนขึ้นอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขะ

หลังจากเปลี่ยนช่องข้ามแดนแล้วเป็นช่องจอมแล้ว พื้นที่บริเวณช่องจอมในฝั่งประเทศไทยอยู่ในเขตอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์มีการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกิ่งอำเภอกาบเชิงเมื่อ พ.ศ. 2518 และยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอกาบเชิงเมื่อปี 2522 เป็นจุดสิ้นสุดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 ตอนสุรินทร์-ช่องจอม เชื่อมกับทางหลวงของประเทศกัมพูชา แต่ยังไม่มีการจัดเก็บภาษีข้ามแดน และไม่มีด่านศุลกากร ประชาชนตามแนวชายแดนจึงอาศัยทางขึ้นลงดังกล่าวติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน เมื่อมีสินค้ามากขึ้น การลักลอบนำเข้าและส่งออกสินค้าก็มีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยและกัมพูชาจึงทำข้อตกลงเปิดช่องจอมเป็นจุดผ่านแดนถาวร ในปีนั้นยังอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีการออกกฎกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 37 และ 38 ลงวันที่ 27 กันยายน 2504 ได้มีการประกาศตั้งด่านพรมแดนและด่านศุลกากรช่องจอม เพื่อให้ราษฎรใช้เป็นเส้นทางนำสินค้าเข้าและออกได้โดยถูกกฎหมายและอำนวยความสะดวกในการชำระอากรตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการประกาศปิด

พรมแดนไทย-กัมพูชาทุกด้าน เนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบเรื้อรังน้อยในประเทศกัมพูชา มีเหตุการณ์สู้รบตามแนวชายแดน การค้าขายบริเวณชายแดนจึงไม่สามารถกระทำได้

ภาพที่ 6 จุดผ่านแดนช่องจอม

เหตุการณ์ความไม่สงบในกัมพูชาดำเนินต่อเนื่องมา ชาวเขมรในกัมพูชาต่างประสบความอดอยาก ดำเนินชีวิตด้วยความลำบาก มีความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคดำรงชีพจำนวนมาก จึงเกิดปัญหาปล้นจี้ราษฎรไทยตามแนวชายแดนอยู่เสมอ ต่อมารัฐบาลกัมพูชาได้เปิดประเทศ เชิญชวนนักลงทุนชาวไทยไปลงทุนทำไม้ในประเทศ รัฐบาลไทยจึงตัดสินใจทำความตกลงเปิดจุดผ่านแดนไทย-กัมพูชาที่ด่านช่องจอมอีกครั้งในปี พ.ศ. 2535 แต่เปิดเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์เท่านั้น

สาเหตุที่ทำให้รัฐบาลไทย โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศเปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณด่านช่องจอมขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2535 นั้น เพื่อให้บริษัทที่ติดต่อไปซื้อไม้จากประเทศกัมพูชาได้นำไม้เข้ามาในประเทศไทยได้ ซึ่งภายหลังส่งผลให้มีการนำผลิตภัณฑ์จากไม้มาแปรรูปและสินค้าอื่น ๆ มาจำหน่ายบริเวณช่องจอมเพิ่มมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2536 ธุรกิจการนำเข้าไม้ซุงและไม้แปรรูปจากประเทศกัมพูชา มีมูลค่ากว่า 62.6 ล้านบาท ต่อจากนั้นภาคเอกชน บริษัท บ้านด่านพัฒนา จำกัด ได้รับอนุมัติให้ใช้เขตป่าสงวน จำนวน 174 ไร่ ห่างจากด้านช่องจอม 2 กิโลเมตร สร้างตลาดเพื่อเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าระหว่าง ไทย-กัมพูชา เรียกว่า "ตลาดใหม่" โดยย้ายจากสถานที่มาจากจุดผ่านแดนเดิม และมีประชาชนนำสินค้าไปวางจำหน่าย เช่น ผลไม้สด สินค้าเบ็ดเตล็ด สินค้าอุปโภคบริโภค รวมถึงสินค้าอาหารสำเร็จรูป ประมาณ 180 ราย (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์. 2540 : 5)

ตามเอกสารบันทึกข้อตกลงเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา เรื่อง การค้าชายแดน ไทย-กัมพูชา บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ กับช่องโอร์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 3 เดือนมีนาคม 2536 ณ ศาลากลางจังหวัดสุรินทร์ โดยมีผู้แทนฝ่ายไทยและกัมพูชาพร้อมประชุมเพื่อตกลงเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าชายแดน และมีมติร่วมกันว่าให้มีการเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าชายแดนบริเวณช่องจอมและโอร์เสม็ด โดยกำหนดพื้นที่ให้เป็นตลาดตามบริเวณแนวชายแดน มีระยะห่างจากแนวชายแดนไม่เกิน 500 เมตร เปิดตลาดเดือนละ 2 ครั้ง 2 วัน ในสัปดาห์ที่ 1 และ 3 ของเดือน เฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ ให้เปิดมีการค้าขายพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. เริ่มเปิดครั้งแรกในวันที่ 13-14 มีนาคม 2536 ไม่มีการเก็บค่าผ่านแดนของประชาชนทั้งสองฝ่าย ประเภทสินค้าให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ให้จำหน่ายสินค้ายุทธปัจจัย ราคาให้เป็นราคาตามท้องตลาด ห้ามยานพาหนะข้ามเขตแดนทั้งสองฝ่าย การรักษาความปลอดภัยให้ทั้งสองฝ่ายจัดเจ้าหน้าที่ควบคุมรักษาความปลอดภัยแก่ประชาชนในบริเวณพื้นที่เปิดจุดผ่อนปรน ในขณะเดียวกัน ทางฝ่ายกัมพูชาได้เสนอเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าที่บริเวณช่องกร่าง ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และช่องทมอโดน เขตกัมพูชา เพิ่มอีก แต่ฝ่ายไทยรับไปเสนอหน่วยงานพิจารณา (บันทึกข้อตกลงการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา. 2536) หลังจากมีมติที่ประชุมเห็นร่วมกันระหว่างฝ่ายผู้แทนไทยและกัมพูชาแล้ว ทางจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอุดรธานีก็ได้ออกประกาศตามมติที่ประชุมและอาศัยกฎระเบียบของแต่ละประเทศเพิ่มเติมเข้าไป

ตามประกาศของจังหวัดสุรินทร์ เรื่อง การเปิดจุดผ่อนปรนการค้าและการสัญจรไปมาของประชาชนบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาที่ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีการประชุมลงมติเห็นชอบระหว่างผู้แทนฝ่ายไทยและกัมพูชา ให้เปิดจุดผ่อนปรนการค้าและการสัญจรไปมาของประชาชน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนทั้งสองประเทศ ซึ่งประกาศของจังหวัดสุรินทร์ก็ได้เพิ่มระเบียบเกี่ยวกับการเข้าออกเมืองเพิ่มทั้งกรณีชาวกัมพูชาและชาวไทย ดังความในประกาศ ดังนี้

การปฏิบัติเกี่ยวกับการเดินทางเข้าออกของบุคคล ดังนี้

- กรณีชาวักมพูชาเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ให้ปฏิบัติดังนี้

1) ให้นายอำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ฯ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายออกหนังสือรับรองอนุญาตให้เดินทางเข้ามา

2) พิจารณาอนุญาตให้ชาวักมพูชาที่เดินทางเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการอุปโภคบริโภค อยู่ในเขตที่กำหนดเปิดจุดผ่อนปรนการค้าของจอม ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. ของวันเดียวกัน โดยเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจะออกหนังสือรับรองการอนุญาตให้ถือไว้เป็นหลักฐานและออกบัตรอนุญาตชั่วคราว เพื่อให้ชาวักมพูชาติที่ออกเสียให้ชัดเจน ตลอดเวลาที่อยู่ในประเทศไทย

- กรณีคนักมพูชาจะเดินทางกลับออกไป

1) แจ้งการเดินทางกลับต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง

2) คืนหนังสือรับรองการอนุญาตและบัตรอนุญาตชั่วคราวที่ฝ่ายไทยออกให้และรับหนังสือรับรองที่ฝ่ายักมพูชาออกให้คืนจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง และให้กลับทางช่องทางเดิมที่เข้ามา

- กรณีคนไทยเดินทางออกไปักมพูชา เพื่อวัตถุประสงค์ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการอุปโภคบริโภค

1) ผู้ที่จะเดินทางออกไปักมพูชา ให้ไปรายงานตัวต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากผู้ว่าราชการจังหวัด โดยแสดงบัตรประจำตัวหรือหลักฐานอื่นใดของทางราชการซึ่งรับรองว่าบุคคลนั้นเป็นคนไทย

2) เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง จะพิจารณาอนุญาตให้อยู่ในักมพูชาตั้งแต่เวลา 08.00-17.00 น. ของวันเดียวกัน และจะออกหนังสือรับรองการเดินทางให้ผู้เดินทางถือไว้เป็นหลักฐานแสดงต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองักมพูชา

3) ในการเดินทางกลับ จะต้องกลับเข้ามาทางช่องทางเดิมที่ใช้เดินทางออกไป และขอรับหลักฐานประจำตัวคืนจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง

ส่วนในเรื่องสินค้า ก็อนุญาตให้นำสินค้าเข้าออกตามระเบียบ กฎหมายที่กำหนด และให้มีการชำระอากรและค่าธรรมเนียมตามปกติ โดยให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรเป็นผู้พิจารณา

หลังจากเปิดจุดผ่อนปรนที่ช่องจอม-อรัสมิตประสบความสำเร็จแล้ว ในเดือนกันยายน ทั้งฝ่ายไทยและักมพูชาก็ได้ประชุมร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขยายระยะเวลาการเปิดจุดผ่อนปรนจากเดือนละ 2 ครั้ง เป็นเปิดทุกวันเสาร์และอาทิตย์ และเปิดให้มีการค้าขายพร้อมกันทั้งสองฝ่าย

ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. เริ่มตั้งแต่วันที่ 4 กันยายน 2536 เป็นต้นมา หลังจากมีมติที่ประชุมร่วมกันแล้ว แต่ละฝ่ายก็ออกประกาศอย่างเป็นทางการ โดยจังหวัดสุรินทร์ได้ประกาศในวันที่ 3 กันยายน 2536 (ประกาศจังหวัดสุรินทร์.2536)

ในปีถัดมา คือ ตามประกาศจังหวัดสุรินทร์ ลงวันที่ 26 พฤษภาคม 2537 ทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาได้ประชุมร่วมและประกาศขยายระยะห่างบริเวณจุดผ่อนปรนจากชายแดน เปลี่ยนจากเดิมไม่เกิน 500 เมตร เพิ่มเป็น 1,000 เมตร โดยข้อตกลงยังคงเดิม (ประกาศจังหวัดสุรินทร์. 2537) นอกจากนี้ยังมีการประชุมการดำเนินการค้าชายแดนบริเวณช่องจอม-โอรส์เสม็ด เพื่อพัฒนาพื้นที่ระหว่างจังหวัดสุรินทร์และอุดรธานี เช่น การประชุมเพื่อตกลงในระดับท้องถิ่น ตามบันทึกข้อตกลงระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ผู้แทนฝ่ายไทยและผู้ว่าราชการจังหวัดเสียมราฐ ผู้แทนกัมพูชา เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2537 โดยให้ประชาชนทั้งสองประเทศซื้อขายสินค้าโดยอนุโลมในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ยกเว้นยุทธปัจจัย ถ้าต้องการซื้อของเกินจำนวนกำหนดก็ให้ขออนุญาตเป็นคราว ๆ ไป การเดินทางผ่านเข้าออกประเทศ สามารถใช้เส้นทางที่กำหนดไว้และห่างจากชายแดนไม่เกิน 1,000 เมตร ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชายแดนไทย-กัมพูชา เพื่อกำกับดูแลความเป็นระเบียบตามแนวชายแดนและการค้าชายแดนบริเวณจุดผ่อนปรนการค้า (บันทึกข้อตกลง. 2537)

ต่อมาเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 รัฐบาลไทยและกัมพูชาได้มีการเสนอขออนุญาตเปิดจุดผ่านแดนถาวร จำนวน 3 จุด คือ

1. จุดผ่านแดนปอยเปต-คลองลึก อยู่ในพื้นที่อำเภออรัญประเทศ พื้นที่จังหวัดสระแก้ว ประเทศไทย และจังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชา
2. จุดผ่านแดนจามเยียม-หาดเล็ก อยู่ในพื้นที่อำเภอคลองใหญ่ พื้นที่จังหวัดตราด และกรุงไพลิน ประเทศกัมพูชา
3. จุดผ่านแดนโอรส์เสม็ด-ช่องจอม อยู่ในพื้นที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และจังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชา

แต่การขอเปิดจุดผ่านแดนถาวรครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่สามารถเปิดจุดผ่านแดนถาวรได้ทั้ง 3 จุดดังกล่าว เพียงแต่ให้จัดหัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องวางแผนการพัฒนาลาดช่องจอมรวมทั้งสถานที่อำนวยความสะดวก สถานที่ราชการ จนกว่าข้อตกลงดังกล่าวจะบรรลุผล ด้านช่องจอมจึงเปิดทำการค้าขายเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 08.00-17.00 น. ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การพัฒนาบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา มีการพัฒนาเส้นทางทางการคมนาคม และที่อยู่อาศัยของประชาชนทั้งสองฝ่าย เช่นมติดคณะรัฐมนตรีในวัน

จันทร์ที่ 12 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบรายงานเบื้องต้นการสำรวจเส้นทางเชื่อมต่อประเทศกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และสระแก้ว รวม 4 เส้นทาง ได้แก่ บุรีรัมย์ (บ้านกรวด)-ศรีโสภณ-เสียมเรียบ ชองจอม-กระลาน-เสียมเรียบ ชองสะง่า-อันลองเวง-เสียมเรียบ และปอยเปต-ศรีโสภณ-เสียมเรียบ ตามที่กระทรวงคมนาคมเสนอ และมอบให้รองนายกรัฐมนตรี (พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรับเรื่องนี้ไปพิจารณาเกี่ยวกับเส้นทางที่เหมาะสมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกัมพูชา โดยควรเป็นเส้นทางที่รัฐบาลกัมพูชาพึงพอใจและเป็นประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองประเทศ และให้ดำเนินการต่อไปได้ แล้วรายงานคณะรัฐมนตรีทราบด้วย สำหรับค่าก่อสร้างเพื่อการนี้ รัฐบาลไทยให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า จำนวนครึ่งหนึ่งของวงเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด ส่วนอีกครึ่งหนึ่งให้เป็นลักษณะเงินกู้จากรัฐบาลไทย (Thai Loan)

จนกระทั่งทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาพร้อมก็มีการเสนอพิจารณาเปิดจุดผ่อนปรนชองจอม-โอรเสม็ดเป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามมติรัฐมนตรี วันที่ วันจันทร์ที่ 25 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการการยกระดับจุดผ่อนปรนการค้าชองจอม อำเภอทาบเซียง จังหวัดสุรินทร์ เป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามที่สำนักงานสภาพัฒนาการศานติ์และโดยที่การเปิดจุดผ่านแดนในแต่ละแห่งมักมีปัญหาต่าง ๆ เช่น การเปิดบ่อนคาสีโน ปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาที่ยกระดับจุดผ่อนปรนการค้าชองจอม ให้กระทรวงการต่างประเทศถือโอกาสนี้แก้ปัญหาทั้งหมดไปเจรจากับผู้แทนประเทศกัมพูชาในภาพกว้าง ๆ โดยถือหลักถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติและคำนึงถึงความมีน้ำใจซึ่งกันและกันในการร่วมมือแก้ไขปัญหา โดยให้ผู้แทนกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทยร่วมเจรจาด้วย และให้รายงานรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) แล้วรายงานให้คณะรัฐมนตรีทราบเมื่อสิ้นสุดภารกิจทั้งหมด ทั้งนี้ ให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 60 วัน

หลังจากนั้นทางฝ่ายไทยและกัมพูชาก็ได้ตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณชองจอม-โอรเสม็ด และประกาศความพร้อมที่จะเปิดเป็นจุดผ่านแดนถาวร โดยนายเกษมศักดิ์ แสนโกชณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อาทิตย์วิเคราะห์ วันที่ 17 กรกฎาคม 2545 ว่า “บริเวณชองจอม มีด้านศุลกากรด้านตรวจคนเข้าเมือง (ตม.) มีด่านกักกันสัตว์ มีป่าไม้อยู่ในพื้นที่ครบแล้ว ถือว่า จังหวัดสุรินทร์มีความพร้อมตลอดเวลา” (อาทิตย์วิเคราะห์. 17 กรกฎาคม 2545 : 23) ชองจอมได้ถูกยกระดับเป็นจุดผ่านแดนถาวรตั้งแต่วันที่ 2545 โดยมีพิธีเปิดเป็นจุดผ่านแดนถาวรอย่างเป็นทางการในวันที่ 18 เดือนสิงหาคม 2545

สรุปลำดับเหตุการณ์การเปิดจุดผ่านแดนชองจอม ตั้งแต่ต้นได้ดังนี้

1. ก่อนปี พ.ศ. 2504 มีการติดต่อค้าขายกันในสภาพจุดผ่านแดนลำลอง ตามสภาพภูมิประเทศ ประชาชนทั้งสองประเทศติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันเอง โดยอาศัยความคุ้นเคยกันในฐานะเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียง แบบไม่เป็นทางการ

2. ปี พ.ศ. 2504-2520 รัฐบาลทั้งสองประเทศ ได้ตกลงเปิดจุดด่านถาวร ณ บริเวณด่านช่องจอม อำเภอสังขะ (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกาบเชิง) โดยมีการนำสินค้าผ่านแดนโดยชอบด้วยกฎหมาย และมีการชำระอากรกฎหมายในสมัยนั้นด้วย

3. ปี พ.ศ. 2520 มีการประกาศปิดพรมแดนไทย-กัมพูชา เนื่องจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชา ยึดเยื้ออยู่เป็นเวลานานนับ 10 ปี

4. ปี พ.ศ. 2534 มีการเปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณช่องกว้าง ช่องปลดต่าง และช่องจอม ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 8 สิงหาคม 2534 เรื่อง การผ่อนผันเปิดจุดผ่านแดนเพื่อให้มีการนำไม้เข้าสู่ราชอาณาจักรไทยได้ และให้ประชาชนนำสินค้าจำหน่ายเข้า-ออกบริเวณพรมแดนไทย-กัมพูชาได้

5. คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2535 ให้เปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้นำเข้าไม้จากกัมพูชาและสินค้าอื่นที่มีข้อจำกัดในประกาศกล่าวคือ บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำเข้าไม้เข้าตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ไม่สามารถเข้าออกตามจุดผ่านแดนนี้ได้

6. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมประชุมตกลงกับผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรมีชัย เพื่อหาแนวทางเปิดจุดผ่านแดนถาวรบริเวณช่องจอม อำเภอทับเชิง และโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรมีชัย เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2536 โดยกำหนดพื้นที่จัดให้เป็นตลาดตามบริเวณแนวชายแดน และมีแนวห่างจากชายแดนไม่เกิน 500 เมตร โดยทำการเปิดตลาดเดือนละ 2 ครั้ง และมีมติที่ประชุมขยายเวลาให้เปิดทุกเสาร์-อาทิตย์

7. วันที่ 25 พฤษภาคม 2537 ได้มีการตกลงให้ขยายจุดผ่านแดนออกไปจากไม่เกิน 500 เมตร เป็นไม่เกิน 1,000 เมตร เนื่องจากเขตสถานที่เดิมคับแคบ ไม่สามารถรองรับประชาชนที่เข้ามาจับจ่ายซื้อหาสินค้าได้

8. วันที่ 11 กรกฎาคม 2538 มีการตกลงกำหนดจำนวนเงินซื้อ-ขายสินค้า ไม่เกิน 10,000 บาท และเป็นสินค้าที่ถูกต้องตามกฎหมายของทั้งสองประเทศ ยกเว้นสินค้ายุทธปัจจัย หากมีความจำเป็นต้องซื้อ-ขายจำนวนมาก เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของทางราชการ ให้ขออนุญาตอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อพิจารณาอนุญาตเป็นคราว ๆ ไป

9. วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 รัฐบาลไทยและกัมพูชาได้มีการเสนอลงนาม ข้อตกลงเปิดจุดผ่านแดนถาวร แต่การขอเปิดจุดผ่านแดนถาวรครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ

10. วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบรายงานเบื้องต้นการสำรวจเส้นทางเชื่อมต่อประเทศกัมพูชาในพื้นที่ระหว่างช่องจอม-กระลาน-เสียมเรียบ

11. วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการการยกระดับ จุดผ่อนปรนการค้าช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามที่สำนักงาน สภาพความมั่นคงแห่งชาติเสนอ

12. วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2545 พิธีเปิดเป็นจุดผ่านแดนอย่างเป็นทางการ ตลาดสินค้าไทยที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ แบ่งเป็น 3 แห่ง คือ

1) ตลาดเก่า อยู่ในความควบคุมดูแลของอำเภอกาบเชิง ร่วมกับ กก.ตชด. ที่ 21 จ.กร. 23 กองกำลังสุรนารี และสภ.อ.กาบเชิง อยู่ห่างจากจุดผ่านแดนประมาณ 20 เมตร เป็นตลาด แลกเปลี่ยนสินค้า ระหว่างคนไทยและชาวกัมพูชาที่ข้ามเขตเข้ามาซื้อขาย

2) ตลาดเอกชน เป็นตลาดใหม่ หรือชาวบ้านรู้จักกันในนามตลาดสมบัติ ได้รับอนุมัติ จากทางราชการโดยบริษัท บ้านด่านพัฒนา จำกัด เป็นตลาดที่จัดสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าและ จำหน่ายสินค้าอย่างเป็นระบบ มีการจัดการร้านค้าและแผงลอยไว้ให้พ่อค้าแม่ค้า อยู่ห่างจากจุด ผ่านแดนประมาณ 600 เมตร

3) ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าชายแดนไทย-กัมพูชา ปัจจุบัน บริหารงานโดยองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากจุดผ่านแดน 1.5 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ราชพัสดุ และเคยเป็นที่ตั้งของ โรงเรียนบ้านด่าน ก่อนที่จะย้ายสถานที่ตั้งของโรงเรียนมาตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านด้านทางทิศตะวันตก ของหมู่บ้าน

การค้าชายแดนบริเวณด่านช่องจอม อำเภอกาบเชิง เป็นการค้าระดับท้องถิ่น เป็นการ แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าตามสภาพความจำเป็น ตามข้อจำกัดของทั้งสองประเทศตกลงไว้ในวงเงิน ไม่เกิน 10,000 บาท ผู้ค้าทั้งสองประเทศใช้เงินสดบาทเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินเป็นคนไทย ทางราชการได้กำหนดสินค้าบางประเภทที่ต้องชำระภาษี ได้แก่ ไม้และ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากไม้ เช่น เฟอ์นิจเจอร์ไม้ ต้องเสียภาษีร้อยละ 50 ของราคาซื้อขาย (สำนักงาน พาณิชยจังหวัดสุรินทร์. 2539 : 11)

ในปัจจุบันการตลาดการค้าชายแดนบริเวณช่องจอม บริหารงานโดยองค์การบริหารส่วน จังหวัด ได้จัดให้ชาวกัมพูชาเดินทางมาค้าขายในบริเวณตลาดที่ทางการจัดให้ และการข้ามแดนไป

ซื้อสินค้าจากกัมพูชาไม่มีมากนัก เนื่องจากสินค้าต่าง ๆ พ่อค้าแม่ค้าชาวกัมพูชาได้นำมาขายแล้ว ส่วนใหญ่ผู้ที่ข้ามพรมแดนไปประเทศกัมพูชา เป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเล่นการพนันในคาสิโน และผู้เดินทางไปเที่ยวในหมู่บ้านโอรเสม็ด ซึ่งมีตลาดเดิมที่ยังขายสินค้าเหมือนเดิมอยู่ แต่ไม่ค่อยมีคนไทยไปจับจ่ายซื้อสินค้ามากนัก ส่วนใหญ่ขายให้ชาวกัมพูชาเอง เพราะการเดินทางข้ามพรมแดนมาซื้อตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าใหม่ในประเทศไทยต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางเนื่องจากอยู่ห่างจากพรมแดน

ตลาดอีกแห่งที่ตั้งอยู่ติดกับตลาด อบจ. คือ ตลาดดริ่มทาว์น ซึ่งเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าเอกชนเช่นเดียวกัน ชาวบ้านรู้จักกันในนามตลาด สจ.สิงโต เปิดตลาดบริการให้ชาวไทยและชาวกัมพูชามาค้าขายแต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมมากนัก ความเห็นของอดีตกำนันตำบลบ้านด่านว่า “โหงเฮ้งไม่ค่อยดี แม้จะเปิดให้บริการในราคาถูก ตอนแรก ๆ ก็เปิดให้บริการฟรี ไม่เก็บค่าเช่าที่ ก็ไม่ค่อยมีใครไปขาย เพราะไม่ค่อยมีคนซื้อ” (นายสปี ดิงาม. 15 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) ปัจจุบันบริหารงานโดยภรรยาของเจ้าของเดิม เนื่องจากเจ้าของเดิมเสียชีวิต

การเดินทางไปสู่ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าไทย-กัมพูชา และจุดผ่านแดนช่องจอม สามารถเดินทางโดยรถบัสโดยสารสายสุรินทร์-กาบเชิง และต่อรถโดยสารจากกาบเชิง-ช่องจอม หรือมีรถตู้โดยสารสายสุรินทร์-ช่องจอม ซึ่งไม่ต้องต่อรถหลายต่อ

5.2 บริบทชุมชนบริเวณพื้นที่ช่องจอม

ชุมชนที่อยู่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอมประกอบด้วยชุมชนบ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย กับ ชุมชนบ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง ทั้งที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพและการสัมภาษณ์บุคคลอาศัยอยู่ในพื้นที่ อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในโอกาสต่อไป

5.2.1 บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

ชุมชนบ้านด่าน ปัจจุบันแบ่งเป็น 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 14 และ 18 มีชื่อเรียกต่างกันอย่างออกไปตั้งแต่เดิมชื่อบ้านด่านเหมือนกัน ได้แก่

หมู่ที่ 1 ชื่อว่า บ้านด่าน

หมู่ที่ 14 ชื่อว่า บ้านด่านพัฒนา

หมู่ที่ 18 ชื่อว่า บ้านหนองกระหม

ทั้ง 3 หมู่บ้านแต่เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ชื่อว่าบ้านด่าน อยู่ติดเส้นทางหลวง 214 พื้นที่ เป็นพื้นที่ที่มีลำคลองน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้ธรรมชาติพันธุ์ไม้นานา

ชนิดปกคลุมบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งโดยทั่วไปจะมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในฤดูร้อนอากาศจะร้อนอบอ้าว ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกเนื่องจากมีป่าไม้ธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก และในฤดูหนาวอากาศจะหนาวขึ้นผสมผสานกับมีลมหนาวพัดอยู่ตลอดเวลา

ประวัติความเป็นมาของบ้านด่าน เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีอายุประมาณ 112 ปี ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เขตชายแดนกัมพูชาและเป็นแหล่งพันธุ์ไม้نانาชนิด ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกใกล้ห้วยด่าน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2502 อยู่ในพื้นที่ขึ้นกับอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านด่านเป็นหมู่บ้านที่มีเขตติดต่อกับชายแดนประเทศกัมพูชาลักษณะคล้ายเป็นเมืองหน้าด่าน ดังนั้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านด่าน"

ลักษณะหมู่บ้านด่านเดิม ติดกับห้วยด่าน แต่เดิมมีน้ำไหลตลอด มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 50 กว่าครัวเรือน บ้านเรือนที่สร้างก็มุงด้วยหญ้าคา เอาต้นฝ้อมมาทำฝาบ้าน เสาบ้านทำด้วยไม้ทั้งต้น ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และหาของป่า การจับจองที่ดินก็แล้วแต่ความสามารถ ทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรล้วน ประเพณีส่วนใหญ่ทำตามความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด และต้องเดินทางไปทำบุญที่วัดบ้านขนาดมอญ อยู่ตำบลตาตุม ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 20 กิโลเมตร ต่อมีสร้างสำนักสงฆ์ที่บริเวณบ้านกันดาล (ปัจจุบันอยู่บริเวณพื้นที่อาคารศูนย์ OTOP) หมู่บ้านที่อยู่ตรงข้าม คือ หมู่บ้านสนวน เขตประเทศกัมพูชา เลยช่องจอมประมาณ 2 กิโลเมตร ภาษาที่ใช้คือภาษาเขมร และพูดภาษาเขมรเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรพูดกัน และสื่อสารกันเข้าใจ ชาวเขมรในประเทศกัมพูชาในอดีต นำของป่าและปลามาแลกเปลี่ยนข่าวสารกับชาวบ้านด่าน จนกระทั่งเมื่อมีปัญหาสงครามในประเทศกัมพูชา มีการปิดพรมแดนจึงไม่ได้ติดต่อกัน และชาวเขมรที่อยู่ในหมู่บ้านแถบชายแดนก็อพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นในสมัยเขมรแดง (นายเกา สัมภาษณ์สุข, พศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

ภาพที่ 7 แสดงบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านด่านแต่เดิม ก่อนย้ายไปที่ตั้งปัจจุบัน ในปี 2504
ที่มา : ดัดแปลงมาจาก Google earth

ที่ตั้งบ้านด่าน เดิม ตั้งอยู่ห่างจากด่านช่องจอมประมาณ 1 ก.ม. ด้านทิศเหนือของด่าน และเส้นทางหลวง 214 เป็นหมู่ที่ 1 ตำบลด่าน ซึ่งนับรวมหมู่บ้านกันดาล บ้านยาง และบ้านทำนบ เป็นหมู่เดียวกัน ต่อมาเมื่อปี 2504 ทางกรมได้ให้ย้ายออกจากแหล่งที่ตั้งเดิม ย้ายมาอยู่รวมกันกับ หมู่บ้านยาง บ้านกันดาล และบ้านทำนบ มาตั้งอยู่รวมกันในสถานที่ปัจจุบันตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ซึ่งห่างจากด่านช่องจอมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อยู่ด้านทิศเหนือของทางหลวง 214 ห่างจากด่านช่องจอมประมาณ 2 กิโลเมตร ด้วยเหตุผลทางการปกครอง จากข้อมูลสัมภาษณ์ บ้างก็ว่า ทางกรมให้มาตั้ง ณ ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน เพื่อการปกครองง่ายขึ้น และได้ประชุมชาวบ้าน เห็นด้วย จึงย้ายมาตั้งที่นี่ (นายสปี ดิงาม, 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์) แต่บางคนให้ข้อมูลว่า ทางกรมบังคับ ไล่ให้ประชาชนตั้งถิ่นฐานที่นี่ มีชาวบ้านบางคนไม่เห็นด้วยกับการย้ายหมู่บ้าน บางคนถึงกับย้ายลงไปอยู่ที่ประเทศกัมพูชา ไม่กลับคืนก็มี (นายเกา สำราญสุข, พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

หลังจากการปกครองอำเภอที่มีพื้นที่กว้างขวางมากเกินไปซึ่งยากต่อการดูแลจึงได้แยกเขตการปกครองออกเป็นอำเภอกาบเชิง ซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปี มาแล้ว เดิมขึ้นการปกครองกับ ตำบลด่าน อำเภอสังขะ เมื่อปี พ.ศ. 2480 โอนไปขึ้นการปกครองกับ ตำบลหนองใหญ่ และ พ.ศ. 2506 โอนมาอยู่ในการปกครองของ ต. กาบเชิง และ พ.ศ. 2514

ได้แยก ตำบลกาบเชิง ตำบลบักได ตั้งเป็นกิ่ง อำเภอกาบเชิง พ.ศ. 2519 เพิ่ม ตำบลโคกกลางอีก 1 ตำบล และ 1 กรกฎาคม 2520 รับโอน ตำบลคูตันและตำบลด่าน จาก อำเภอสังขะ แะยกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2522 บ้านด่านก็เลยถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่อำเภอกาบเชิง เพื่อให้เกิดความสะดวกในการดูแล

ผู้นำในการย้ายหมู่บ้านจากเดิมมาอยู่ที่ตั้งหมู่บ้านด่านในปัจจุบันชื่อ ปลัดทวี คงแก่ง เป็นปลัดอำเภอสังขะ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกในบ้านด่าน คือ นายเฒ่า ดิงาม ต่อมาตอนที่ย้ายหมู่บ้านอยู่ในช่วงผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 คือ นายสปี ดิงาม ต่อมาได้รับการแต่งตั้งจากอำเภอเป็นกำนันในปีเดียวกันนั้น สาเหตุเพราะต้องการกำนันคนเดิมอยู่บ้านขนาดมอญในสมัยนั้น ทำให้ทางการสังเกตเห็นว่า น่าจะเอาคนที่อยู่ในพื้นที่เป็นกำนัน จึงให้กำนันเดิมลาออก แล้วแต่งตั้งให้ นายสปี ดิงาม เป็นกำนัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปี 2517 (นายสปี ดิงาม 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์) ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 63 คือ นายประกอบ ปลายแก่น จนถึง 2521 ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ได้แก่ นายแถม ว่องไว และเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2522 ตำแหน่งว่าง 1 ปี จึงให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 คือ นายบุญหา วรติยะ และต่อมาประชากรมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2533 จึงได้แยกหมู่บ้านเป็น 2 หมู่บ้าน โดยให้หมู่ที่ 14 ใหม่เป็นหมู่บ้าน พชด. คือ บ้านด่านหมู่ที่ 14 ชื่อ บ้านด่านพัฒนา โดยมีนายวิชัยบุญธรรมเจริญ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการตั้งให้เป็นหมู่บ้าน อพป. ปี พ.ศ. 2549 และมีหมู่บ้านฝากอยู่ด้วย คือ บ้านหนองเกาะ ปัจจุบันได้แยกเป็นหมู่ที่ 18 ชื่อ บ้านหนองกระหม

ปัจจุบันบ้านด่าน แบ่งเป็น 3 หมู่ ถึงแม้จะอยู่พื้นที่ติดกัน แต่ก็แบ่งเพื่อประโยชน์การปกครอง จึงแยกหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีก 2 หมู่บ้าน และเรียกชื่อหมู่บ้านแตกต่างจากเดิม ได้แก่ บ้านด่านพัฒนา หมู่ที่ 14 และบ้านหนองกระหม หมู่ที่ 18 (ซึ่งรวมกับบ้านหนองเกาะเข้าด้วย)

จำนวนประชากรในหมู่บ้านทั้ง 3 รวมประมาณ 1,550 คน ประกอบด้วยครัวเรือน 528 ครัวเรือน ซึ่งโดยสรุปจำนวนประชากรในเขตตำบลด่าน จำนวน 15 หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน 12,732 คน และจำนวนหลังคาเรือน 2,188 หลังคาเรือน (สำนักงานบริหารส่วนตำบลด่าน. 2548)

รายละเอียดอื่น ๆ ในหมู่บ้านด่าน บ้านด่านพัฒนา และบ้านหนองกระหม ดังนี้

- 1) ราษฎรชายของตลาดซ่องจอม จำนวน 20 ราย
- 2) รถเข็น จำนวน 105 ราย
- 3) รถจักรยานยนต์รับจ้าง จำนวน 107 ราย
- 4) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 4 กองทุน
- 5) กลุ่มอาชีพเสริมรายได้ จำนวน 7 กลุ่ม
- 6) ร้านค้าในชุมชน จำนวน 12 ร้าน

7) โรงเรียน จำนวน 6 โรงเรียน

8) บุคคลที่มีบ้านให้เช่า (เฉพาะหมู่ที่ 14) ได้แก่

- นายเคียน สุขเต็ม (คนเช่าทั่วไป)
- นางวิมาน จันทร์หอม (คนเช่าเข้าบ่อนคาสีโน)
- นายริน บุรณ์เจริญ (คนเช่าทำไม้)
- นายประกอบ ปลายแก่น (คนเช่าเข้าบ่อนคาสีโน)

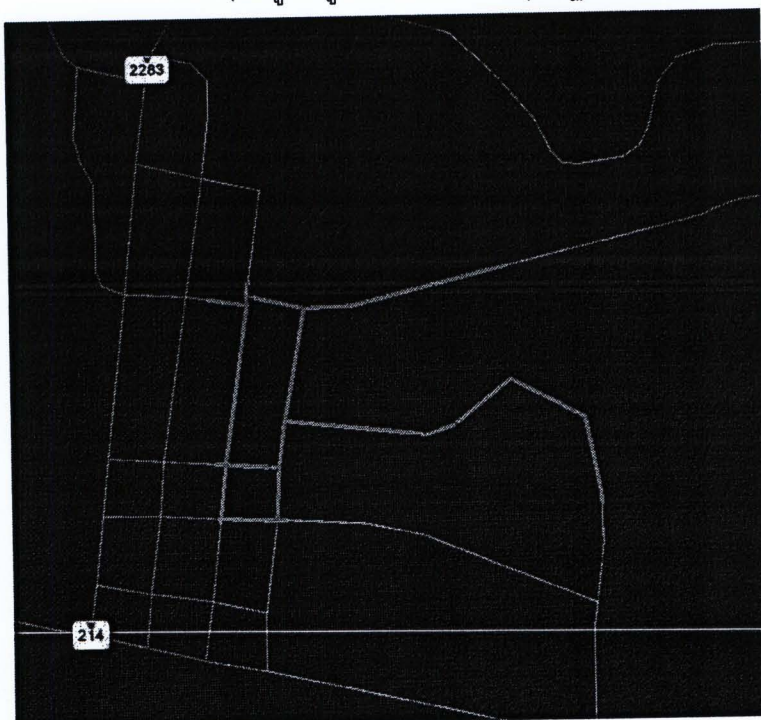
(ข้อมูลหมู่บ้าน ปชต. โดย ชุดปฏิบัติการป้องกันและพัฒนา 24)

9) บุคคลที่รับจำหน่ายสิ่งของราษฎรที่เดินทางเข้าประเทศเพื่อนบ้าน (เฉพาะหมู่ที่ 14)

ได้แก่

- นายกบ ชัยพิบุรณ์ - ร.ต.ท. เดชา บุญโสดากร
- นายสุรัตน์ ฉลาดเลิศ - นายแกะ แหวประโคน
- นางริน นามวิเศษ - นายสมพร เมมาเสมอ
- นายเคียน สุขเต็ม - นายเมียง เมมาเสมอ

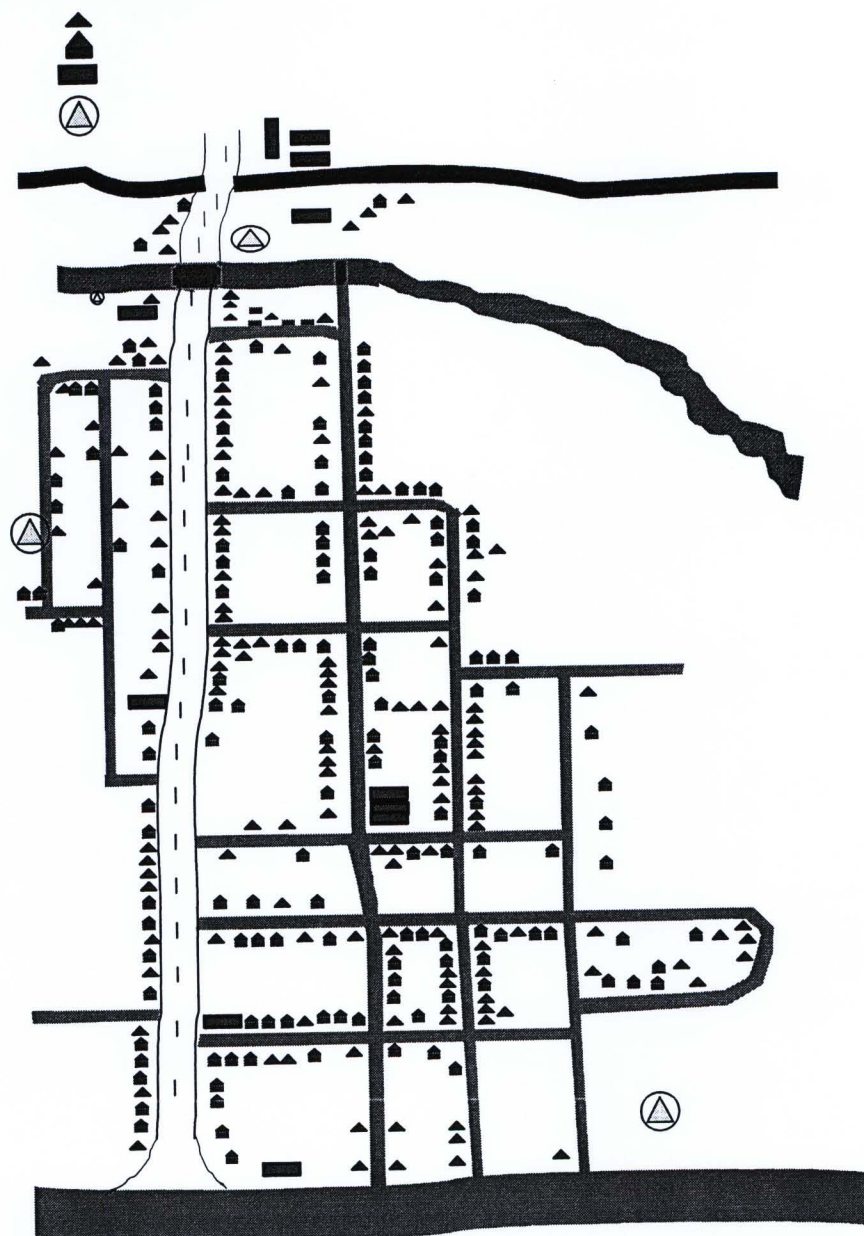
(ข้อมูลหมู่บ้าน ปชต. โดย ชุดปฏิบัติการป้องกันและพัฒนา 24)

ภาพที่ 8 แสดงแผนผังชุมชนบ้านด่านที่ตั้งปัจจุบัน

ที่มา : Google earth

องค์กรในชุมชน ได้แก่ วัดจำนวน 2 วัด, กิจกรรมธนาคารข้าว (ไม่จำเป็นต้องมีถังฉางก็ได้) สถานที่เก็บกักผลผลิตทางการเกษตรส่วนรวม, ธนาคารโค-กระบือ, คลังยาสัตว์หรือสัตวแพทย์อาสา หรืออาสาพัฒนาปศุสัตว์, ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุข ให้บริการ, โรงเรียนภาคบังคับ 9 ปี, ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน, หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายที่ใช้งานได้, ศาลาประชาคม (ศาลากลางบ้าน), ลานกีฬาหรือสนามกีฬาของหมู่บ้าน, สนามเด็กเล่น ที่มีเครื่องเล่นตั้งแต่ 3 ชนิดขึ้นไป

ภาพที่ 9 แผนผังชุมชนบ้านด่าน หมู่ 1 บ้านด่านพัฒนา หมู่ 14 และบ้านหนองกระหมี่ หมู่ 18

กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านอดีตการดำเนินวิถีชีวิตแบบชนบท พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน อยู่แบบญาติพี่น้อง มีประเพณีพื้นบ้าน คือ การละเล่นตรด กันตรึม และประเพณีที่เกี่ยวกับ ศาสนา ดังนี้

1. เดือนอ้าย(ธันวาคม) ประเพณีทำบุญข้าวขึ้นยั้ง
2. เดือนยี่ (มกราคม) ทำบุญขึ้นปีใหม่ ทอดผ้าป่า
3. เดือน 3 ประเพณีบุญข้าวจี๋ ก่อเจดีย์ข้าวเปลือก
4. เดือน 4 ประเพณี แชนตา เล่นมมืวด
5. เดือน 5 ประเพณีวันสงกรานต์ ก่อเจดีย์ทราย
6. เดือน 6 ประเพณีทำบุญหมู่บ้าน เทศมหาชาติ
7. เดือน 7 ประเพณีบวชนาค บุญบั้งไฟ
8. เดือน 8 ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา
9. เดือน 9 ประเพณีเบญจตุจ ทำบุญประจำวันสวณะ
10. เดือน 10 ประเพณีทำบุญแซนโดนตา
11. เดือน 11 ทำบุญวันออกพรรษา
12. เดือน 12 ประเพณีลอยกระทง

5.2.2 บ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุตรดิตถ์

บ้านโอรเสม็ด เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นหลังจากมีการปักหลักเขตแดน และเปิดจุด พรมแดนถาวร เมื่อ ปี พ.ศ. 2504 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่ย้ายมาจากเมืองต่าง ๆ ในประเทศ กัมพูชา การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ยังเป็นเพียงบ้านเรือนชั่วคราวในยุคต้น ๆ ต้องอยู่ในพื้นที่ห่าง จากชายแดนประมาณ 500 เมตร ถัดจากตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าในประเทศกัมพูชาประมาณ 100 เมตร แต่หลังจากนั้น เมื่อมีการปิดพรมแดนในปี 2520 กลุ่มชาวเขมรที่เคยอยู่ในหมู่บ้านดังกล่าวก็ อพยพไปอยู่ที่อื่น จนกระทั่งเหตุการณ์สงบ มีการเปิดพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาโดยจังหวัด สุรินทร์ จึงมีกลุ่มชาวเขมรในประเทศกัมพูช้าย้ายมาค้าขายในพื้นที่ตลาดเดิม และตั้งถิ่นฐานติดกับ ตลาด

ในอดีตหมู่บ้านโอรเสม็ด อยู่ติดกับลำห้วยเสม็ดซึ่งไหลเชื่อมต่อกับโอรโปก (โอรพวก) ห่างจากช่องปัจจุบันประมาณ 2 กิโลเมตร ต่อมาเปลี่ยนเป็น โอรเสม็ดอภิวัดมน บ้านตาแจ็ก แซ่ บ้านศิริมงคล (เสรีมวังกิวล) เส้นทางเดินทางในสมัยที่ยังไม่ได้เปลี่ยนหมู่บ้านจากโอรเสม็ด เป็น โอรเสม็ดอภิวัดมน ใช้เส้นทางที่เชื่อมต่อกับเส้นทางไทยตรงไปและผ่านช่องจรม็อก (ช่องจบก)

แล้วผ่านหมู่บ้าน ต่อมามีการเปลี่ยนเส้นทางไม่มีทางไปบ้านโอรเสม็ด แต่เป็นเส้นทางผ่านไปตามแนวลำห้วยโอรโปก ซึ่งตรงอำเภอสำโรง(นายสปี ดิงาม. 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

หมู่บ้านโอรเสม็ดในปัจจุบัน ห่างจากจุดผ่านแดนช่องจอมประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งน่าจะเป็นที่ตั้งหมู่บ้านโอรเสม็ดในอดีต แต่ก็หมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาใหม่อีกครั้ง หลังจากสงครามในประเทศกัมพูชาสงบลง

ชาวบ้านโอรเสม็ด เมื่อครั้งเดินทางมาประกอบอาชีพในพื้นที่บริเวณชายแดนนี้ ได้เดินทางมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ตั้งศาลาโอรเสม็ดในปัจจุบัน แต่เมื่อมีโครงการสร้างศาลาโอร เสม็ด ได้ซื้อที่ดินจากชาวบ้าน และให้ย้ายมาอยู่บริเวณโอรเสม็ด โดยจัดที่ดินให้ครอบครัวละ 1 ฝืน กว้าง 10 เมตร ยาว 12 เมตร พร้อมมอบเงินทุนในการสร้างบ้านใหม่จำนวน 10,000 บาทและสังกะสีคนละ 40 แผ่น (นายที สุขเฮง. 13 ธันวาคม 2551. สัมภาษณ์) ปัจจุบันยกฐานะเป็นเป็นตำบลโอรเสม็ด และมีประชากรอาศัยประมาณ 400 กว่าครอบครัว

ภาพที่ 10 ที่ตั้งหมู่บ้านโอรเสม็ด

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก Google earth

ตำบลโอรเสม็ด แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน ดังนี้

- 1) หมู่บ้านโอรเสม็ด
- 2) หมู่บ้านต้นไทร

- 3) หมู่บ้านอภิวัฒน์
  - 4) หมู่บ้านจังกาเจก
  - 5) หมู่บ้านศรีมงคล
  - 6) หมู่บ้านรุจจำเป็ย
- ฝ่ายปกครอง ได้แก่

นายเพ็ง ซ้อมอาด เป็นกำนัน

นายออร์ สุพาด ผู้ช่วยกำนัน คนที่ 1

นายนุด เรียบ ผู้ช่วยกำนัน คนที่ 2

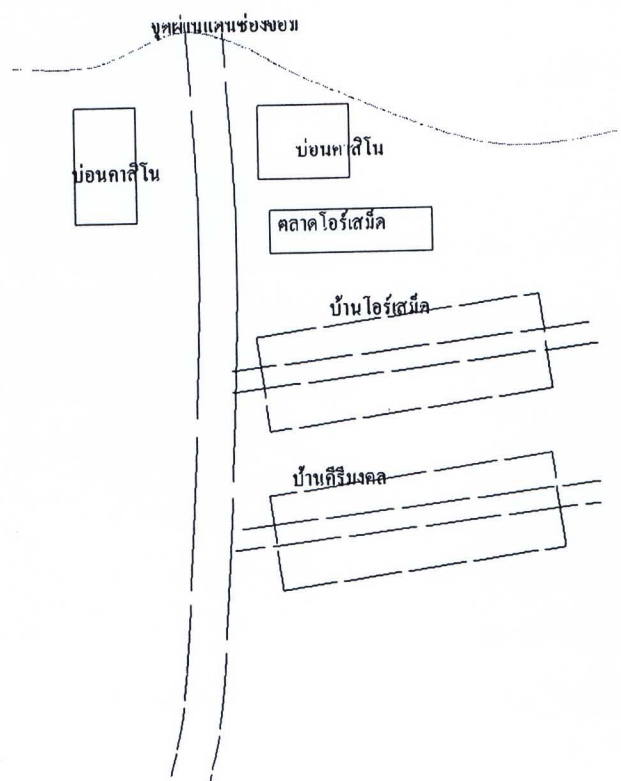
นายสงวน คิม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเรือด ฮัด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเป็ด ชาวูด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเทียม ชารัด เสมียนประจำตำบล

(เพ็ง ซ้อมอาด. 15 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

ภาพที่ 11 แผนที่ตั้งหมู่บ้านโอร์เสม็ด

5.3 กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะพื้นที่ติดกับพรมแดนและติดกับจุดผ่านแดนมากที่สุด แบ่งเป็น 2 ชุมชน คือ

5.3.1 กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตแดนประเทศไทย ได้แก่ ชุมชนบ้านด่าน ซึ่งปัจจุบันชุมชนนี้ได้แบ่งเขต การปกครองออกเป็น 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านด่าน หมู่บ้านด่านพัฒนา และหมู่บ้านกระหมก กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ เขมร ลาว และกวย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อาศัยร่วมอยู่ด้วย ได้แก่ จีน และไทย เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าวนี้ ไม่เพียงอาศัยอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ในพื้นที่นี้เท่านั้น ยังเป็นชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีพรมแดนติดกับประเทศกัมพูชาอีกด้วย ความเป็นมาและประวัติการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่แถวชายแดน กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชายแดนเป็นกลุ่มแรก นอกจากนั้นเป็นกลุ่มชนที่อพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง

กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านทั้ง 3 หมู่บ้านซึ่งมีประชากรจำนวน 1,550 คน แบ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ดังนี้

- 1) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีจำนวนประมาณ 45 เปอร์เซ็นต์
- 2) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีจำนวนประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์
- 3) กลุ่มชาติพันธุ์กวย มีจำนวนประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์
- 4) กลุ่มชาติพันธุ์จีน และไทย มีจำนวนประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์

การตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในหมู่บ้านด่าน ไม่มีใครทราบแน่ชัด เพราะไม่มีผู้ใดบันทึกข้อมูลในอดีตไว้ สาเหตุน่าจะเป็นพื้นที่เสี่ยง และไม่ได้รับการศึกษา แต่จากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม ก็เป็นผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินและทำไร่ปลูกข้าวแบบเลื่อนลอย มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศกัมพูชาชั้นที่มิตรเพื่อนบ้าน บางคนมีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านโอรเสม็ด คีร์มมงคล และสำโรง สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก บางคนเกิดที่บ้านด่าน แล้วย้ายไปอยู่ที่บ้านสำโรง อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชาก็มี

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านด่านก่อน พ.ศ. 2504 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนประมาณ 100 เปอร์เซ็นต์ โดยมีหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องอยู่ในเขตปกครองตำบลเดียวกันส่วนใหญ่เป็นโดยเฉพาะหมู่บ้านที่ถูกยุบรวมเป็นหมู่บ้านด่านในปัจจุบัน ได้แก่ บ้านทำนบ บ้านกันดาล และบ้านยาง

ในขณะเดียวกันในสมัยก่อน พ.ศ. 2504 กลุ่มชาติพันธุ์กวย อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ในอำเภอสังขะ เช่น ตำบลกระเทียม ตำบลสะกาด และตำบลตาพระ เป็นต้น แต่ในหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้านไม่มีกลุ่มชาติพันธุ์กวยอาศัยอยู่ร่วมด้วย (นายสปี ดิงาม. 15 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

เมื่อพ.ศ. 2504 ได้หมู่บ้านมาตั้งอยู่ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ในปีแรก ๆ ที่ย้ายมาตั้งอยู่ก็ยังคงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเช่นเดิม ต่อมาเมื่อราว พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา กลุ่มชาติกวยได้ย้ายมาตั้งอยู่ในหมู่บ้านโพนทอง และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ย้ายมาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ เช่น อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอจอมพระ เป็นต้น สาเหตุที่ย้ายก็คือ การมาประกอบอาชีพ เพราะในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่เดิมแออัด และไม่มีที่ดินในการทำมาหากิน และได้ทราบข่าวเรื่องการประกาศจัดสรรที่ดินให้ผู้ที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน (นางเฮง แสงเพชร. 22 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็เช่นเดียวกันย้ายถิ่นฐานมาทำมาหากินพร้อม ๆ กับกลุ่มชาติพันธุ์กวย และได้ทราบว่าทางการจะจัดสรรที่ดินให้ จึงมาอยู่ที่นี้และจับซื้อที่ดินจากกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเพื่อทำนา (นางพิน ลำศรีสงค์. 14 มกราคม 2552. สัมภาษณ์)

การมาจับจองที่ทำกินในพื้นที่บ้านด่านนี้ กลุ่มที่มาอยู่ที่หลังโดยเฉพาะกลุ่มลาวและกวยเป็นผู้ที่สามารถจับจองที่ได้ โดยทางการเป็นผู้พิจารณาจัดแบ่งที่ดินให้ และแบ่งเป็นสัดส่วนให้ แต่กลุ่มที่อยู่เดิมไม่ได้รับการจัดให้ เพราะทางการให้เหตุผลว่ามีอยู่ก่อนแล้ว และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรส่วนใหญ่จะขายที่ดินให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกวย จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรไม่ได้รับอนุญาตให้จับจองเพิ่มเติมอีก

5.3.2 กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตแดนประเทศกัมพูชา ได้แก่ บ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี มีประชากรประมาณ 450 คน (นายเพ็ง ชีอมอาด. 20 มกราคม 2552. สัมภาษณ์) ในจำนวนประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านโอรเสม็ดนี้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งคิดเป็น 70 เปอร์เซ็นต์ กลุ่มชาติพันธุ์จีนและเวียดนามคิดเป็น 30 เปอร์เซ็นต์

การตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านโอรเสม็ดของกลุ่มชาติพันธุ์ในบ้านโอรเสม็ดนั้น เดิมบ้านโอรเสม็ดตั้งอยู่ติดกับพรมแดน หรืออยู่ในที่ตั้งของตลาดติดกับคาสโน แต่เมื่อสร้างคาสโนก็ได้ถูกย้ายมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน กลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่อยู่บ้านโอรเสม็ดเดิม และกลุ่มที่ย้ายมาใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์เดิม คือกลุ่มชาวเขมรที่ตั้งในหมู่บ้านโอรเสม็ดเดิม มีการติดต่อกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในหมู่บ้านด่านเดิมมาโดยตลอด เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบในชายแดน ก็ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่น และกลับมาอาศัยอยู่ต่อหลังจากเหตุการณ์สงบ กลุ่มนี้คิดเป็น 40 เปอร์เซ็นต์ มีอาชีพทำไร่ เก็บของป่า และในปัจจุบันอาจเปลี่ยนอาชีพเป็นมอเตอร์ไซด์

รับจ้างบ้างบางราย แต่ก็ไม่มาก เท่ากับกลุ่มที่ย้ายมาอาศัยอยู่ที่หลัง ซึ่งกลุ่มนี้ย้ายมาประมาณปี พ.ศ. 2504 และ 2540 ปัจจุบันมีจำนวนมากกว่ากลุ่มที่อาศัยอยู่เดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จีน และเวียดนาม รวมจำนวน 60 เปอร์เซนต์ และมีอาชีพค้าขายและทำงานในคาสโน (นายเพ็ง ซ้อม อาต. 20 มกราคม 2552)

6. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของผู้คนในชายแดน

ผู้คนในพื้นที่ชายแดน (border land) มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากความพื้นที่อื่น ๆ ในทั่วไป ซึ่งรัฐมักจัดเป็นพื้นที่เพื่อการควบคุม (regulation) ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อควบคุมและกำกับการเคลื่อนไหวผู้คนและการข้ามแดนผ่านช่องทางแดนในพื้นที่พรมแดน โดยผ่านการใช้กฎหมาย กติกา ระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่แต่ละรัฐชาติได้กำหนด นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังเป็นหน้าด่านที่ต้องเผชิญกับแรงเบียดนโยบายจากอีกรัฐหนึ่งไปสู่รัฐหนึ่งเพื่อการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและความมั่นคง ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชายแดนยังมีความสลับซับซ้อนและหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงลักษณะเฉพาะทั้งสอดคล้อง กลมกลืน และได้แย่งกระบวนการที่รัฐชาติได้กำหนดควบคุมหลอมรวมความเป็นอันเดียวกัน

งานของ กนกวรรณ มโนรมย์ ในเรื่อง พลวัตเมืองชายแดน กรณีศึกษาเมืองโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (2552) ได้สะท้อนให้เห็นพลวัตการถูกควบคุม (regulation) ในยุคสมัยก่อนอาณานิคมและสมัยอาณานิคม แต่เมื่ออยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ เมืองโขงเจียมได้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นพื้นที่ประสานความเชื่อมโยง (nodes) และเครือข่ายสังคม (social networks) ของข้ามชาติยุคเศรษฐกิจเสรี การควบคุมของรัฐถูกตอบโต้จากกระบวนการข้ามชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การลักลอบเข้าเมือง สินค้าหนีภาษีข้ามแม่น้ำโขง และการเผชิญกับปัญหาสังคมที่ทำนายของเมืองชายแดน มุมมองในงานของแอนดรู วอล์คเกอร์ (Andrew Wolker 1999 อ้างใน กนกวรรณ มโนรมย์, 2552 : 351) ก็แสดงให้เห็นอำนาจการควบคุมของรัฐพื้นที่ชายแดนสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมต่อกันระหว่างคนในพื้นที่ชายแดนนานาชาติอย่างใกล้ชิด โดยใช้พื้นที่พรมแดนที่หลากหลายที่ติดกับลาว จีนตอนใต้ และภาคเหนือของไทย สิ่งที่ค้นพบที่สำคัญคือการตอบโต้ต่อประเด็นการนำเสนอที่ว่า การควบคุมของรัฐมีน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นไปตามปรากฏการณ์ที่พฤกษ์ เกาถวิล (2551 อ้างแล้ว) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง วิธีการค้าชายแดน :โลกาภิวัตน์ การควบคุม และการต่อรอง กรณีศึกษาการค้าของผู้ค้าชายในพื้นที่พรมแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี

พื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ค่อนข้างจะมีผลกระทบและเคลื่อนไหวไปตามการควบคุมของรัฐ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม สังคม และอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ เพราะการปรับตัว

ของผู้คน และตอบโต้ด้วยการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นศาสนา ภาษา และความสัมพันธ์ในสถาบันสังคม แต่ถ้าหากย้อนมองตามยุคสมัยที่ปรากฏในพื้นที่ชายแดนโดยแบ่งยุคการเคลื่อนที่ครอบงำทางวัฒนธรรมของตะวันตกเพื่อขยายพื้นที่และช่วงชิงพื้นที่ที่เรียกกันว่า อาณานิคม ก็จะทำให้สามารถรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ชายแดนก่อนและหลังอาณานิคมได้ในฐานะความเป็นชายขอบกับศูนย์กลาง ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้พื้นที่ชายแดนเปลี่ยนแปลงไปและซับซ้อนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะยุคโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์เริ่มชัดมากขึ้น การข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนค่อนข้างชัด เกิดการเชื่อมกับการข้ามชาติที่ผ่านการเลื่อนไหล หรือไหลเท อย่างไม่ชัดเจนตายตัวและสมำเสมอ ได้แก่ การไหลไปมาของผู้คน (ethnoscape) สื่อ (mediascape) เทคโนโลยี (technoscape) ทุน (nancialscape) ความคิด (ideoscape) ความซับซ้อนในพื้นที่ชายแดนในยุคโลกาภิวัตน์ ในท้ายสุด(Appadurai (2000 อ้างใน กนกวรรณ มโนรมย์, 2552 : 355) เชื่อว่า การเลื่อนไหลและการเคลื่อนย้ายของคน เงิน สื่อ เทคโนโลยี และความคิด ข้ามอาณาบริเวณที่โลกเป็นคุณลักษณะใหม่และเฉพาะของสังคมสมัยใหม่ในยุคที่โลกไร้พรมแดน

ลักษณะวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนเกิดการซับซ้อนมากขึ้นเพราะการเลื่อนไหลของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์ งานของ Flynn (1997 อ้างใน จักรกริช สังขมณี, 2551) แสดงให้เห็นความเป็นท้องถิ่นที่สร้างตัวตนเฉพาะในพื้นที่พรมแดนระหว่างประเทศ ในบทความเรื่อง "We are the border" ได้กล่าวไว้ว่า คนที่อยู่ในพื้นที่พรมแดนต้องการจะสื่อสารกับคนอื่น ๆ ว่า พวกเขามีรากเหง้าทางวัฒนธรรม และความเป็นตัวตนที่แอบอิงอย่างใกล้ชิดกับพื้นที่ถิ่นฐานเดิมค่อยข้างแบแน่น (deep placement) มีการสังสมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันมายาวนาน ไม่ใช่คนที่มาจากหลายพ่อพันธุ์แม่จากหลายทิศหลายทางไร้อาณาเขต (dereitorialization) หรือคนโยกย้ายไร้ที่ (displacement) ซึ่งแนวคิดนี้อาจตรงกันข้ามกับ Gupta and Ferguson (1992 อ้างใน จักรกริช สังขมณี 2551) ได้อธิบายพื้นที่ชายแดนมักเป็นการรวมตัวของผู้คนที่มาจากการโยกย้ายไร้ที่และการย้ายแบบหลายทิศทางจนทำให้คนในพรมแดนมีลักษณะเป็น "คนพันทาง (hybridized subject)

ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณพื้นที่ช่องจอม-โอรส์เมียด เมื่อพิจารณาแนวคิดของ Flynn (1997) กับ Gupta and Ferguson (1992) แล้ว จะเห็นได้ว่า พื้นที่ชายแดนในช่องจอม เป็นพื้นที่ที่ผสมผสานระหว่างคนที่อยู่เดิมตามความคิดของ Gupta and Ferguson กับคนที่โยกย้ายถิ่นตามแนวคิดของ Flynn เนื่องจากพื้นที่ชายแดนช่องจอม-โอรส์เมียดไม่ได้เป็นพื้นที่ชายแดนอย่างเป็นทางการตั้งแต่อดีต เป็นเพียงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีภูเขานมดงรักกันและมีช่องข้ามเขาเท่านั้นเอง ผู้คนในชุมชนบ้านด่าน ยังมีวัฒนธรรมที่พร้อมแสดงตัวทางวัฒนธรรมอยู่เสมอ แต่เมื่อมี

ผู้คนโยกย้ายถิ่นมาอยู่ร่วมด้วยเกิดการผสมผสานบางส่วน ปรับเปลี่ยนบางส่วน และบางส่วนก็ยังคงความเป็นเหมือนเดิมอยู่ด้วย การศึกษาในประเด็นเรื่องวัฒนธรรมนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกคำว่า ความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม (multi culture) ซึ่งมีการคงไว้ ผสมผสาน และการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนในช่วงมีการสงคราม
2. วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายในพื้นที่ชายแดนยุคกระแสโลกาภิวัตน์
3. การธำรงไว้ กลืนกลาย และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนไทยกัมพูชา

ในแต่ละประเด็นผู้วิจัยจะนำเสนอภาพวัฒนธรรมผู้คนที่ในพื้นที่ชายแดนซึ่งอาศัยความทรงจำเกี่ยวกับสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีผลต่อวัฒนธรรมผู้คนที่ในพื้นที่ รวมถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการให้เข้าควบคุมคุ้มครองในสภาวะสงคราม และประเด็นการเปลี่ยนผ่านเข้ามาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ และลักษณะการธำรงไว้ การกลืนกลาย และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมผู้คนที่ในพื้นที่ชายแดนตามลำดับ ดังนี้

6.1 วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนในช่วงมีการสงคราม

วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนก่อนการสร้างเป็นรัฐชาติก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พื้นที่ทางวัฒนธรรมเขมรปรากฏอยู่ในพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักทั้งสองฟากฝั่งในสมัยสงครามเย็นและปัญหาการเมืองได้เข้ามาบดบังและลบเลือนวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรหายไประยะหนึ่ง กระแสชาตินิยมที่รัฐชาติไทยได้ปลุกกับคนในดินแดนนับแต่การเริ่มสร้างเอกสารประวัติศาสตร์ในแบบเรียนตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมา โดยยกเอาศิลาจารึกวัดศรีชุมเป็นข้ออ้างว่าได้ขับไล่ขอมสบบาดไชยญออกจากพื้นที่ได้ ต่อมาก็สร้างความต่อเนื่องของกรุงอยุธยาเชื่อมต่อกับกรุงสุโขทัย และได้อ้างสิทธิในการครอบครองเหนือดินแดนพื้นที่พนมดงรักทั้งหมด เมื่อฝรั่งเศสทวงคืนพื้นที่ที่ไทยเคยยึดครองก็เกิดการสร้างความไม่พอใจกับความเป็นอาณานิคม กล่าวในทางลบว่า ไทยเสียดินแดนให้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส และสิ่งที่เห็นความเป็นชาตินิยมแห่งรัฐชาติไทยมากที่สุดก็คือ การแท้คดีเขาพระวิหาร ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เกิดการพิมพ์หนังสือเล่ม "ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร" พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พระนคร : ณะการพิมพ์, 2505) เพื่อแสดงความเป็นผู้อยู่เหนือประเทศกัมพูชา การแสดงออกของไทยในเรื่อง

นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจินตภาพจักรพรรดินิยม (Alexandra Denes, 25006)⁹ โดยคิดว่าเขมรเป็นส่วนหนึ่งของไทย

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวในเบื้องต้นนี้ เป็นการเกริ่นนำเพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพวัฒนธรรมผู้คนโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนบริเวณพื้นที่ผ่านแดนช่องจอม-อิฐเสม็ด ผลกระทบจากการสงครามทำให้วัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ทั้งมีการดำรงไว้และปรับเปลี่ยนไป โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อตามช่วงเวลาแห่งการสงครามต่าง ๆ

ชุมชนบ้านด่านเป็นชุมชนชายแดนที่อยู่ติดพรมแดนมากที่สุด เมื่อนับชุมชนที่ยังไม่มีการย้ายมาตั้ง ณ ที่ตั้งใหม่ ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ตรงข้ามกับปากเชิงเขา ผู้คนสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันฉันญาติพี่น้อง ซึ่งก็ล้วนเป็นญาติพี่น้องกันตั้งแต่กำเนิด ภาษาและวัฒนธรรมที่ใช้สื่อสารกันก็เป็นภาษาเดียวกัน ไม่มีคำใดที่ไม่สามารถสื่อสารกันได้ การร่วมทำกิจกรรมวัฒนธรรมก็มีอย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็ การข้ามช่องจอม(จรมอ็อก) ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาในวิถีชีวิต อย่างที่นางลาบ วงชาติ อายุ 65 ปี เล่าว่า

“สมัยก่อนเราก็ไปมาหาสู่กันอย่างปกติสุข มีการแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่มกันเป็นประจำ ส่วนใหญ่พวกเขาไม่ค่อยได้ทำนา ก็จะเอาของป่า หวาย และเนื้อสัตว์ป่ามาแลกข้าวสารไปหุงกิน แม่ก็เคยข้ามไปบ่อยครั้งเหมือนกัน ไปหาญาติที่นั่น ช่วยงานศพ และก็ไปเก็บเห็ด ตัดหวาย”

การข้ามเนินสันเขาไปอีกฟากหนึ่ง ผู้คนทั้งสองฟากฝั่งก็ยังไม่ถือว่าเป็นการข้ามช่อง ยังให้ความหมายพื้นที่ช่องผ่านแดนเป็นแค่ช่องทางเดินธรรมดา บางทีก็มาช่วยกันดำนาที่บ้านด่าน หุงหาอาหารเลี้ยงดูกันปกติ

ความทรงจำเรื่องราวในอดีตของชุมชนในพื้นที่ชายแดนคงเหลืออยู่เฉพาะในชุมชนบ้านด่านเท่านั้น ส่วนชุมชนอิฐเสม็ดไม่มีความทรงจำเหลืออยู่เลย เพราะผู้คนที่เคยอาศัยถูกโยกย้ายให้ไปอยู่ที่อื่น จากคำบอกเล่าจะเป็นได้ว่า ในช่วงก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่สองถึง ปี พ.ศ. 2500 คนในชุมชนบ้านด่านและอิฐเสม็ดก็ยังอยู่กันอย่างมักคุ่นกันบนพื้นฐานความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเป็นเครือญาติทางสายเลือด การแต่งงาน การทำมาหากิน การสืบทอดมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษได้ตกถึงหน้าไว้ เพราะทุกคนที่เลือกอยู่ในพื้นที่เชิงเขาทั้ง 2 ฝ่ายมีการเชื่อมโยงกันด้วยพื้นฐานวัฒนธรรมที่อกเขาพนมดงรัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการส่งต่อวิถีชีวิตและแนวคิด

⁹ จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Alexandra Denes เรื่อง Recovering Khmer Ethnic Identity From the Thai National Past : An Ethnography of the Localism Movement in Thailand's Surin Province (2006)

ที่เป็นลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม ความรู้สึกของผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ไม่มีการแบ่งแยกกันว่าเป็นใคร ทุกคนต่างสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์

เมื่อเส้นพรมแดนบนเทือกเขาพนมดงชัดมากขึ้นด้วยสาเหตุที่รัฐไทยและฝรั่งเศสได้เข้ามาควบคุมในยุคสงคราม การที่ไทยประกาศสงครามกับประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ. 2483-2484 พื้นที่ช่องจอมก็ยังคงมีความเคลื่อนไหว ผู้คนก็ยังไปมาหาสู่กัน ถึงแม้จะมีเจ้าหน้าที่รัฐทั้ง 2 ฝ่ายเข้ามาควบคุมการข้ามแดนก็ตาม และสงครามจบลงด้วยฝรั่งเศสยอมยกดินแดนครั้งที่ไทยคืนให้ฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2436 ให้ฝ่ายไทยคืน โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาโตเกียว สถานการณ์ช่วงนั้น ผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็มีความสะดวกมากในการเดินทางไปมาหาสู่กันมากขึ้น ครูในโรงเรียนก็ลงไปสอนในโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดพิบูลย์สงคราม ผู้คนบ้านด่านบางคนก็เดินทางไปเรียนหนังสือที่อำเภอเกรียงศักดิ์ (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอุดรธานี)

ในระยะเวลา 5 ปีกว่าที่ไทยได้ดินแดนจากฝรั่งเศส หลังสงครามโลกปิดฉากลง ไทยก็ต้องคืนดินแดนที่ได้มาให้กับฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. 2489 ผู้คนที่เดินทางไปอยู่อีกฟากหนึ่งของเขาพนมดงรักก็ถูกเกณฑ์กลับคืน แต่ก็ยังมีบางคนไม่กลับ เพราะแต่งงานและสร้างครอบครัวที่นั่นแล้ว ผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ฝ่าย เริ่มไม่สามารถติดต่อกันอย่างเป็นทางการได้ คุณตาเนย วงชาติ เล่าสถานการณ์ในช่วงนั้นให้ฟังว่า

“แม้ดินแดนจะตกเป็นของฝรั่งเศสแล้วก็ตาม การไปมาหาสู่กันก็ยังมีส่วนในคราวจำเป็น เช่น การเดินทางไปทำบุญงานศพ และงานแต่งงาน เป็น ผมย้ายไปอยู่กับพ่อแม่ที่บ้านลำโรง ตอนอายุ 20 ปีพอดี ก็เลยบวชอยู่ที่นั่นได้ 5 พรรษา หลังจากนั้นก็สึก จึงรู้จักญาติโยมที่นั่น เมื่อคราวเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีงานศพ ก็เดินทางไปช่วยบุญเขา โดยขออนุญาตเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยและกัมพูชา แต่บางครั้งก็เดินทางลัดป่าไปก็มี”

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสอยู่ในฝ่ายอักษะเป็นฝ่ายชนะสงคราม การกลับเข้ามาเพื่อทวงคืนความเป็นอาณานิคมก็เกิดขึ้น การต่อสู้ระหว่างดินแดนอาณานิคมจีนของฝรั่งเศสทั้งหมดก็คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ก็เริ่มต้นขึ้น ซึ่งเรียกว่า “สงครามอินโดจีน” ในช่วงเวลาเกิดสงครามอินโดจีนสิ้นระยะเวลา 8 ปี และสงครามสงบลงเมื่อปี 2497 โดยมีข้อตกลงในสนธิสัญญาเจนีวา (The Geneva Accords of The Geneva Agreement of 1954) มีข้อตกลงยอมรับความเป็นเอกราชของ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา (สุวิทย์ วีระศาสตร์, 2543)

ผลกระทบในช่วงสงครามอินโดจีนต่อชุมชนพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาดูเหมือนจะมีไม่มากนัก เพราะการต่อสู้เพื่อเอกราชเกิดขึ้นระหว่างเจ้าอาณานิคมเดิมกับประเทศอาณานิคม ผู้คนก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารล้มตายหายจากพื้นที่ไป ทำให้ชุมชนสำโรงซึ่งเป็นชุมชนตรงกันข้ามกันบ้านด่าน เหลือผู้คนน้อย

“คนเขมรบางคนก็ถูกเกณฑ์เป็นทหาร ทหารไทยก็ไปช่วยรบเช่นเดียวกัน แต่ก็กลับมาแทบทุกคน แต่ทหารเขมร ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร ในสมัยนั้น การติดต่อกับผู้คนในพื้นที่บ้านสำโรง และหมู่บ้านอื่น ๆ ก็ยากขึ้น เพราะเมื่อสงครามสงบลง ก็อยู่ในช่วงที่ไทยพิพาทเรื่องประสาทเขาพระวิหาร และเริ่มย้ายหมู่บ้านด่านมาตั้งที่แห่งใหม่ ทำให้ยิ่งห่างกันมากขึ้น” (นายสปี ดิงาม.สัมภาษณ์. 20 พฤศจิกายน 2551)

หลังจากสงครามอินโดจีนสงบลง การขยับตัวของสงครามเย็นก็เกิดขึ้น เป็นวิถีแห่งการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ยึดลัทธิการปกครองสองฝ่าย คือ กลุ่มชาตินิยมคอมมิวนิสต์ มีรัสเซียเป็นผู้นำ กับกลุ่มชาติประชาธิปไตยโดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ สาเหตุที่เรียกสงครามเย็นเพราะเป็นสงครามจิตวิทยา หรือการต่อสู้ที่เลี่ยงการปะทะกัน เป็นการต่อสู้กันทางด้านความคิดและการเมือง

ในขณะที่เกิดการช่วงชิงทางด้านลัทธิการปกครองเกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ นโยบายความมั่นคงไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด โดยการนำของสมเด็จพระบรมฯ สีหะนุ แตกต่างจากนโยบายฝ่ายไทยที่ฝักใฝ่ในลัทธิประชาธิปไตยตามสหรัฐอเมริกา แต่กัมพูชาในขณะนั้นตามการมองของอีกฝ่ายดูเหมือนจะโอนเอียงไปทางคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ เวียดนามใต้ และไทย จึงสนับสนุนกลุ่มเขมรเสรี ภายใต้การรณรงค์ของชิง จ็อกทัณฑ์ ก่อกบฏขึ้นในปี พ.ศ. 2502 แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ (ศุนย์อินโดจีนศึกษา, มปป. : 13)

ในเวลาเดียวกันนั้นสถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชาขณะนั้นเริ่มมีปัญหาขึ้น คือ หลังจากที่ถูกพิพาทได้อิสรภาพแล้ว ในปี พ.ศ. 2502 สมเด็จพระบรมฯ สีหะนุ ได้ยื่นฟ้องคดีเรื่องเขาพระวิหาร ทำให้ผู้คนในพื้นที่ชายแดนเริ่มมีการถูกโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยกัน การปราบปรามและป้องกันคอมมิวนิสต์ของรัฐไทยก็ทวีมากขึ้น จึงมีการย้ายรวมหมู่บ้านด่านและหมู่บ้านใกล้เคียง(ดังกล่าวไว้แล้วในบทที่ 3) เป็นหมู่บ้านด่าน เพื่อประโยชน์ในการควบคุมและการป้องกันภัย ในปี 2504 การช่วงชิงและความพยายามยึดพื้นที่ชายแดนระหว่างรัฐไทยกับกัมพูชา ยิ่งทำให้เกิดปัญหาในชายแดนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันนั้น ไทยยังมีการประกาศเชิญชวนคนไทยในที่ต่าง ๆ เข้าไปอยู่ร่วมกับหมู่บ้านที่ย้ายไปอยู่ด้วย โดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ย้ายเข้าไปอยู่ โดยมีในช่วงนี้มี

ครอบครัวของคนไทยเชื้อสายลาวอพยพจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด เข้ามาขออาศัยอยู่ร่วมกันที่บ้านด่านจำนวน 4 - 5 ครอบครัว ประกอบด้วยนายบัว สุรัมย์ย์ ครอบครัวนายจันทา มีสีล ครอบครัวนายคำ ทัดแก้ว ครอบครัวนายมา โกสากุล และ ครอบครัวนายทองคำ ทัดเกิด

แนวคิดเรื่องความเป็นรัฐกันชน เกิดขึ้นในสมัยที่มีสงครามเย็น ตามคำเล่าของพลเอก ขวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จากการให้สัมภาษณ์ เมื่อ 10 มิ.ย.45 เวลา 08.45 น. ณ สโมสรกองทัพบก ได้ชี้แจงคำว่า "รัฐกันชน" (Buffer State) ว่า

"เป็นความคิดเป็นยุทธศาสตร์ทางทหารในสมัยสงครามเย็น เป็นความพยายามของเราที่จะป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เข้ามาเกิดในบ้านเมืองของเรา หลังจากสงครามเย็นมาแล้ว ความคิดอย่างนี้ก็เปลี่ยนไป เพราะโลกเป็นหนึ่งเดียว ไม่มีพรมแดน ไม่มีศัตรู มีแต่ความเป็นมิตร และการแข่งขันกัน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นกับภูมิภาคหรือกับโลก แม้กระทั่งกับประเทศของตัวเอง ประเทศไทยหลังจากผ่านสงครามเย็น ก็มีการปรับตัว เรามีความคิดว่า ต้องการให้ประเทศรอบบ้านในกลุ่มอาเซียนนี้ เป็นประเทศที่มีการพัฒนา และมีความก้าวหน้าไปพร้อมกับประเทศไทยเรา ในภูมิภาคนี้จะมีประเทศหนึ่งประเทศใด เป็นเสมือนหลุมบ่ออยู่ไม่ได้ เพราะจะเกิดปัญหา

อย่างในวันนี้ บางประเทศเพื่อนบ้านของเราก็มีปัญหา มียาเสพติด แรงงานเถื่อน หรืออาชญากรรมข้ามชาติ หลังไหลเข้ามา นี่คือนี่ที่เป็นความจริง ที่ประเทศไทยเราทำมา หลังสงครามเย็น 20 ปีที่ผ่านมา เราดำเนินการอย่างนี้มาตลอด เห็นได้จาก เราช่วยประเทศกัมพูชามีการปรองดองกันในชาติ ทำให้มีการรวมตัวกัน หรือการช่วยเงินเป็นของมาเลเซีย ให้มาพบกับ รมว.มหาตมไทย ที่หาดใหญ่ ตั้งแต่นั้นมา มาเลเซียก็ไม่มีการก่อการร้าย หรือการช่วยลาวในทุกด้าน มีการเคลื่อนย้ายสิ่งที่จะทำให้กระทบกระเทือนถึงกันทั้งหมดออก ช่วยเวียดนามทุกอย่างที่จะทำได้ สมัยก่อนเราเรียก การปฏิบัติการนอกเขตแดนนี้ว่า การปฏิบัติการในพื้นที่ระวังป้องกัน ซึ่งมองแล้ว เหมือนการกระทำที่ไม่ดี แต่ในวันนี้จะมีอยู่ในรูปของการข่าว ซึ่งประเทศไทยไม่เคยไปวางสิ่งนี้รอบบ้าน แต่ประเทศเพื่อนบ้าน อาจจะมีการเข้ามาวางในประเทศเราก็ได้ ซึ่งวันนี้เรารู้ว่ามีใครเข้ามาอยู่ที่ใด แต่เราเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็อย่าประพฤติดะไรที่เป็นภัยกับบ้านเรา..."

(<http://defence.thaigov.net/explain/buffer.htm>)

จากข้อความที่ยกมานี้ก็เพื่อเชื่อมโยงกับการโยกย้ายถิ่นฐานผู้คนในปี พ.ศ. 2504 ด้วยเหตุผลของผู้คนว่า “เพื่อทำมาหากิน” แต่ในความคิดของความเป็นรัฐชาติก็มีความคิดในเรื่อง “รัฐกันชน” ก็สะท้อนจากการปฏิบัติการของรัฐในสมัยนี้เช่นเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงความสำนึกทางชาติพันธุ์ร่วมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในชุมชนบ้านด่านกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศกัมพูชา จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนถึงแม้อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มาโดยตลอด ในมุมมองรัฐชาติก็ให้ฐานะเป็นคนไทย

นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า เกิดขึ้นในเมื่อสิ้นสุดยุคสงครามแล้ว ไทยโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีได้ประกาศใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” เพื่อคลี่คลายภาวะสงครามต่าง ๆ แม้กระนั้นก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยังถูกมองในแง่ลบในความทรงจำของรัฐชาติตลอดไปควบคู่ไปกับชาตินิยมไทยถูกสร้างขึ้นโดยรัฐชาติ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนถูกบดบังด้วยวัฒนธรรมรัฐกำหนด เริ่มต้นจากการเรียนภาษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนและการสืบทอดทางด้านวัฒนธรรม มุมมองของรัฐชาติก็มีความคิดเห็นที่แตกต่าง และสั่งไม่เรียนและสอนภาษาท้องถิ่นมาหลายปี จนกระทั่งยอมรับว่า รัฐเคยกำหนดภาษาเขมรอยู่ในภาษาต้องห้ามภาษาหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ จากการให้สัมภาษณ์ของ วิจิตร ศรีสะอ้าน อธิการบดีว่า การกระทรวงศึกษาธิการได้ให้สัมภาษณ์ไว้เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550 ว่า

“ในเรื่องมาจากวิกฤตภาษาไทยซึ่งมีจำนวนนักเรียนที่ใช้ภาษาไทยได้ไม่ผู้ต้องการมาตรฐานของกระทรวงศึกษา และผลสัมฤทธิ์ในการเรียนภาษาไทยของจังหวัดสุรินทร์มีผลที่ไม่น่าพึงพอใจ ... กระทรวงศึกษาธิการได้ยกเลิกคำสั่งห้ามสอนภาษาท้องถิ่นในสถานศึกษาภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษา กระนั้นการจัดทำหลักสูตรนั้นให้ทางสำนักงานพื้นที่เขตการศึกษาเป็นผู้จัดทำเนื่องจากในประเทศไทยนั้นมีภาษาท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก”

หลักสูตรภาษาท้องถิ่นไม่จำเป็นเจาะจงแต่ภาษาเขมรแม้กระทั่งภาษาญะและภาษาลาว ยังไม่มีการพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรม ในกรณีของภาษาเขมรซึ่งมีระบบการเขียนสามารถที่จะนำมาสอนได้โดยทันทีนั้น ยังไม่มีการเรียนการสอนในโรงเรียนทั้งในระดับประถมและมัธยมศึกษาภายในจังหวัด ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ผู้บริหารการศึกษาในจังหวัดและได้ข้อมูลว่าสาเหตุที่ไม่มีการสอนภาษาเขมรนั้นเนื่องมาจากไม่มีครูผู้สอนและนักเรียนส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านการเรียนภาษาไทย และครูส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อว่า “เด็กที่พูดภาษาถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาเขมรจะ

เกิดความสับสนและเรียนภาษาไทยไม่ได้ดี" (<http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1170>)

การค้นหาลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ซึ่งมีพัฒนาการงานศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งไทยในระยะแรก ได้รับอิทธิพลจากมุมมองแบบหยุดนิ่ง ตายตัว และแบ่งแยกความเป็นเขา-เราอย่างชัดเจนเมื่อผ่านยุคสมัยแห่งสงครามทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในด้านการศึกษาและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อให้เข้ากับยอมรับจากประเทศอำนาจโดยส่งข้าราชการไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ (Thongchai 1991 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ. 2551 : 15) ทำให้งานศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถูกศึกษามาในรูปแบบเดี่ยว ไม่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ถึงแม้กระนั้นก็ตาม การศึกษาวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่ชายแดนก็ยังมีศึกษาน้อยมาก การถูกเปิดเผยลักษณะทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในยุคนี้จึงถูกบดบังในการศึกษาที่ยังติดอยู่ในอำนาจรัฐชาติ แม้กระทั่งก้าวไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็ตาม ปრაการณณ์ที่เกิดขึ้นยังถูกสร้างภาพซ้ำอยู่เรื่อยไป

6.2 วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายในพื้นที่ชายแดนยุคกระแสโลกาภิวัตน์

ชายแดนไทย-กัมพูชาในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งผ่านการเปลี่ยนผ่านปราการณณ์ต่าง ๆ ที่ผู้คนในชุมชนชายแดนได้สังสมความทรงจำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำนึกกลุ่มชาติพันธุ์ถูกรัฐชาติปรับเปลี่ยนและผลักดันสู่ความเป็นชายขอบและความเป็นอื่นให้กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตแดนไทยและกัมพูชา ผู้คนในชุมชนบ้านด่านยังคงอาศัยอยู่ที่เดิมภายใต้การควบคุมของอำนาจรัฐไทย แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนโอรส์เมียดและลำโรงถูกโยกย้ายถิ่นฐานด้วยนโยบายการเปลี่ยนผู้คนของเมืองสมัยเขมรแดง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดตั้งใหม่ชื่อว่า โอรส์เมียด ต่างย้ายถิ่นฐานมาโดยการควบคุมจากอำนาจรัฐกัมพูชา และมีอีกหลายคนโยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่อาศัยร่วมด้วยเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างในคาสีโน ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง และแม้ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายอย่างการค้ำบริการประเวณี หากถามว่า ความสำนึกทางชาติพันธุ์ระหว่างผู้คนในชุมชนบ้านด่านกับชุมชนโอรส์เมียดยังเหมือนเดิมหรือไม่ คำตอบที่ได้อาจมีความหลากหลายแล้วแต่บริบทที่อาศัยผลประโยชน์ที่มีความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายแดน การดิ้นรนปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในบริบทพื้นที่ชายแดนของแต่ชุมชนก็ย่อมมีมากขึ้นปานใด การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพราะความเป็นพื้นที่ชายแดนที่ก้าวมาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็มีมากขึ้นปานนั้น

พัฒนาการทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนทั้งสองฟากฝั่งไม่พร้อมกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำเนียงภาษาและวัฒนธรรม อีกทั้งการถูกแบ่งแยกดินแดนโดยอำนาจรัฐด้วย ยิ่งให้

มองเห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่งได้ชัด แต่อย่างไรก็ตาม ความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรก็ไม่ได้แตกต่างกัน ถ้าหากตอบคำถามในบริบทที่เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ได้ถูกกดทับด้วยอำนาจรัฐ

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นลักษณะของกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคม การเมืองและระบบเครือญาติเดียวกัน โดยผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน และมีแบบแผนทางด้านวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้หากจะบรรยายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภาษา ก็ย่อมหมายความว่าเรากำลังบรรยายประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง หรือหลายกลุ่มซึ่งพูดภาษานั้น ดังนั้น คำว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงหมายถึง ลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันของชนเผ่า หรือชนชาติ เช่น กลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน นุ่งห่มเสื้อผ้าเหมือนกัน ทำอาหารอย่างเดียวกัน ตลอดจนมีความเชื่อทางศาสนาเดียวกัน เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันคำเตือนในเรื่องให้ระมัดระวังการใช้ภาษามาใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์โดย เอ็ดมันด์ ลีช (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2544) ซึ่งได้กล่าวว่า การนำเอาภาษากับกลุ่มชาติพันธุ์ไปเปรียบเทียบกัน หรือการนำเอาข้อมูลทางด้านภาษาศาสตร์ไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต้องแยกแยะอย่างระมัดระวัง เพราะกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งอาจพูดได้หลายภาษา ดังนั้น กลุ่มคนสองกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน จึงมิได้หมายความว่า คนสองกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเสมอไป

จากแนวคิดของของเอ็ดมันด์ ลีช ทำให้สังเกตเห็นว่า ถ้าหากการใช้ภาษามาศึกษาความเป็นลักษณะร่วมทางกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่ง ก็น่าจะมีปัญหา เช่นเดียวกัน เพราะคนทั้งสองกลุ่มเรียกตนเองว่า “เขมร” และมีความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรเช่นเดียวกัน จึงน่าจะอาศัยแนวคิดใหม่ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง อาจมีการเปลี่ยนแปลงภาษาที่ตนใช้ตลอดเวลา แต่ในทางตรงกันข้าม ภาษาที่กลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่ง อาจมีความคงทนข้ามกาลเวลาอันยาวนานก็เป็นได้เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้น่าจะใช้ได้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอมสองชุมชนทั้งสองฟากฝั่ง

“ฟังไม่ค่อยออก ได้เป็นบางคำ สำเนียงแปร่ง ๆ เหมือนพูดภาษาเขมรไม่ชัด”

คำพูดจากผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรต่างแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะทางภาษาที่ตนคุ้นชินในชีวิตประจำวัน ดูเหมือนจะสร้างความแตกต่างด้านความเป็นชาติพันธุ์ แต่ก็เพียงสำเนียงและคำบางคำที่เกิดขึ้นใหม่ตามการยอมรับเอาวัฒนธรรมทางภาษาของบริบท

ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และการกำหนดควบคุมโดยอำนาจรัฐผ่านภาษาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตดินแดนนั้น ๆ

แต่เมื่อก้าวข้ามสำเนียงไปสู่ประโยคถ้อยคำ เช่น คำกล่าวคนเฒ่าแก่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ว่า

“เมืองกอกระลุม พนมปิฎระเลียย สบายริกเรียยอังกอร์เวือด”

เมื่อสอบถามความตามผู้คนในชุมชนโอรส์เมียดและให้พูดให้ฟัง พวกเขา ก็พูดว่า

“บางกอกระลุม พนมปิฎระเลียย สบายริกเรียยอังกอร์เวือด”

เมื่อแปลความแล้วมีความหมายเหมือนกัน คือ (เมื่อ) “บางกอกล่มไป พนมเป็ญก็สลาย สุขสบายนครวัด” เมื่อได้ฟังคำกล่าวทั้งสองประโยคนี้แล้ว ก็สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์นี้มีความร่วมกันทางด้านวัฒนธรรมตั้งแต่อดีต เพียงอำนาจรัฐชาติมาบังคับไม่ให้สืบต่อกันได้เพียงชั่วขณะเท่านั้นเอง

เมื่อหันกลับมาของผู้คนซึ่งเป็นผู้แทนกลุ่มวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนโดยเฉพาะในชุมชนบ้านด่านจะพบเห็นความหลากหลายที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้าและวัฒนธรรม จึงทำให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้แย่งชิงความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเด็นที่น่าสนใจตรงนี้ก็ คือ รูปแบบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันแตกต่างออกไปจากอดีตในแง่ที่ว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันมิได้ครอบงำหรือทบทำลาย แต่กลับดูดซับเอาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่มาผนวกรวมเข้าไว้ (ยศ สันตสมบัติ. 2551 : 101) การเคลื่อนไหวมาสู่พื้นที่ชายแดนของผู้คนที่หลากหลาย ทำให้ชุมชนบ้านด่านประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว กูย และเขมรซึ่งเป็นคนในพื้นที่เดิม การผนวกรวมวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์รูปแบบใหม่นี้ ผู้คนปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม ถึงแม้จะมีการแย่งชิงในการให้ความหมายและการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็ตาม แต่การผนวกรวมของผู้คนก็เกิดขึ้น การนิยามความหมายและอัตลักษณ์บางอย่างถูกลบเลือนลักษณะเฉพาะไป สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่รังเกียจเดียดฉันท์ ปრაภาฏการณ์ในชุมชนสะท้อนให้เห็นการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างเขมรกับกูย เขมรกับลาว เขมรกับไทย และจีน การเคลื่อนไหวของผู้คนเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนเริ่มมีขึ้นตั้งแต่รัฐได้ใช้อำนาจในการควบคุมจัดพื้นที่ในชายแดนเมื่อผู้คนมีความหลากหลาย วัฒนธรรมก็หลากหลายเช่นเดียวกัน

การช่วงชิงพื้นที่วัฒนธรรมด้านศาสนาก็เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเพิ่มมากขึ้น และมีการแยกชุมชนบ้านด่านออกเป็นหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 14 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีวัดอยู่ในหมู่ด้วย กลุ่ม

ชาติพันธุ์ลาวก็เริ่มคิดสร้างวัดขึ้นใหม่ให้อยู่ในหมู่บ้านตนเอง หมู่บ้านด้านจึงมีวัดมหานิกาย 2 แห่ง การให้ความหมายที่แสดงถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เริ่มชัดขึ้นเมื่อเรียกว่า “วัดเขมร” และ “วัดลาว”

การเรียกชื่อหมู่บ้านที่แตกต่างจากเดิมก็สะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงความหมาย เช่นเดียวกัน แต่เดิมก่อนแยกหมู่ เรียกว่า บ้านด่าน หมู่ที่ 1 เมื่อแยกเป็นหมู่ที่ 14 ก็เพิ่มคำให้เห็นความแตกต่างว่า บ้านด่านพัฒนา หมู่ที่ 14 และแยกอีกหมู่หนึ่ง ก็เรียกว่า บ้านหนองกระทุ่ม หมู่ 18 ที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในชุมชนเดียวกันมีเพียงถนนตัดลัดซอยขึ้นเท่านั้นเอง

ความหลากหลายทางด้านประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้บางอย่างถูกหลอมรวมเข้าด้วยกัน แต่บางอย่างก็แสดงให้เห็นว่า เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว แต่เมื่อทำก็ร่วมกันทำทั้งหมด แชนโฌนตา ประเพณีปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกวย ลาวก็มาร่วมด้วย

ในบริบทตามปรากฏการณ์อย่างนี้จึงไม่สามารถมองวัฒนธรรมให้ยึดโยงติดอยู่กับพื้นที่อย่างตายตัว วัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์มีลักษณะไม่ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราไม่สามารถบอกได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมรเท่านั้นที่แชนโฌนตา กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเท่านั้นที่เล่นประเพณีบุญบั้งไฟ และไม่สามารถพูดได้ว่า คนลาวเท่านั้นที่กินข้าวเหนียวไก่ย่าง ส้มตำ แม้อาหารการกินก็ถูกหลอมรวมเข้าเป็นอันเดียวกันหนึ่ง แม้จะมองว่าเป็นลักษณะเฉพาะ วัฒนธรรมที่ติดมากับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ก็ตาม

6.3 การดำรง และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนไทยกัมพูชา

วัฒนธรรมหลักของไทยและวัฒนธรรมหลักกัมพูชา บางอย่างเหมือนกันบางอย่างแตกต่างกัน การร่วมประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีต นับแต่อาณาจักรฟูนัน อาณาจักรเจนละ และอาณาจักรเมืองพระนคร ต่อมาไทยก็แยกเป็นรัฐอิสระในสมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ การได้รับมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมร่วมกันในอดีตตั้งแต่สมัยที่ยังรวมอยู่ในโครงสร้างเป็นอาณาจักรเดียวกันอยู่ร่วมกัน แต่ปัจจุบันถูกแบ่งแยกภายใต้อำนาจอริรัฐที่แตกต่างกัน

การดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเช่น

กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เมื่ออย่างก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ชุมชนบ้านด่าน ยังไม่มีบุญประเพณีบั้งไฟ เพราะมีจำนวนน้อย ต้องกลับไปร่วมบุญบั้งไฟที่บ้านเดิม หรือหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอาศัยอยู่ ต่อมาเมื่อมีลาวเพิ่มมากขึ้นก็จัดในหมู่บ้าน การปล่อยให้กลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันนี้ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับอัตลักษณ์ความเชื่อของกลุ่มชาติ

พันธุ์อื่น ๆ ในชุมชนบ้านด่าน ต่อมากลุ่มชาติพันธุ์อื่นก็เข้าร่วมด้วยตามลำดับ จากเป็นผู้สังเกตการณ์ พัฒนาเป็นผู้ร่วมงาน จนกระทั่งทำบั้งไฟไปร่วมด้วย

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรจำเป็นจะต้องเช่นไหว้บรรพบุรุษ ในเดือน 10 ชาวภูยกี่เช่นเดียวกันซึ่งอาจตรงกับบุญข้าวสากของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ลาวก็ไม่ได้แสดงการคัดค้านเรื่องนี้ ยังร่วมในฐานะเป็นผู้ร่วมพิธีกรรม

จะเห็นได้ว่า การดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อจึงสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายในเชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชน ผู้คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็อาศัยการปรับตัว จึงสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างไม่มีความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตามยังปรากฏมีวัฒนธรรมการกลืนกลายที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น วัฒนธรรมการการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีความเชื่อผีแตกต่างกัน แต่ก็กลับมานับถือผีตัวเดียวกันได้ กล่าวคือ ผีปู่ตา ผีแถน เป็นความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว หะจือ ผีตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ภูยกี่ และผีเนียะตา ผีตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จากการสังเกตการณ์โดยไม่มีส่วนร่วมก็จะเห็นผีทั้งสามสามารถอยู่ด้วยกันได้และเช่นไหว้พร้อมกันได้

วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องการรักษาโรค กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเรียกว่า รำผีฟ้า กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เรียกว่า รำมะมั่วด กลุ่มชาติพันธุ์ภูยกี่ เรียกว่า แกลมอ หรือ หมูดหมัด ทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ได้ร่วมทำกันอย่างกลมกลืน ในปัจจุบันวัฒนธรรมนี้ค่อยหายไปบ้างแล้ว

วัฒนธรรมย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพบริบทชุมชนและกาลเวลา โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์และพื้นที่ชายแดนที่มีการเคลื่อนไหลตลอดเวลา วัฒนธรรมบางอย่างที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 ต่างโหยหาเพื่อพยายามรักษาไว้ ความเป็นพื้นที่ชายแดนที่เป็นพื้นที่พิเศษ ก็ทำให้ไม่สามารถดำรงรักษาไว้ได้ ต้องปรับเปลี่ยนและหายไป จนลูกหลานในปัจจุบันไม่ได้ทำแล้วก็มี

ในพื้นที่ชายแดนเต็มไปด้วยความเป็นพหุสังคมและความหลากหลายทางวัฒนธรรม รัฐชาติที่เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนชายแดน อาจไม่ได้สนใจเรื่อง “วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์” มองในเชิงเดียวตามความเชื่อในลัทธิชาตินิยม จึงไม่อาจหาแนวคิดเพื่อการจัดการปัญหาสังคมในชุมชนพื้นที่ชายแดนได้